

ШЕВЧЕНКО

У

ФОЛЬКЛОРИ

*Збірник переказів і легенд
Канівщини*

Рецензенти:

Пахаренко В.І., викладач кафедри української літератури та компаравістики
Черкаського національного університету імені

Б.Хмельницького, доцент, кандидат філологічних наук;

Месевря О.І., методист з української мови і літератури Черкаського обласного
інституту післядипломної освіти педагогічних працівників

Упорядник:

О.В.Очеретяна, вчитель української мови і літератури Канівської гімназії
імені Івана Франка

Рекомендовано до друку вченою радою ЧОІПОПП
Протокол №2 від 16.05.2007

ЗМІСТ

Народні легенди про Шевченка	
I. Шевченко – борець за права і свободу народу.....	5
У громаді сила.....	5
Шевченко боровся за волю.....	5
Шевченко дуже дружив.....	6
У панщину.....	6
Казав мені сусіда.....	6
Шевченка переслідували пани-поляки.....	7
Розказувала мені.....	7
Дупластий ясен.....	7
Смілива Шевченкова прозорливість.....	8
Як Шевченка баба Опанасиха захистила від ляхів.....	8
Шевченко заходив.....	9
...В село він прийшов надвечір.....	9
Бесідував Шевченко.....	10
Цар цікавиться.....	10
Шевченко допоміг.....	11
II. Згадки про життя Кобзаря.....	11
Розказував земляк.....	11
Покойнийзять Данило.....	11
Далее в нашем.....	11
Він приходив до людей з книжками.....	12
Шевченко в селі Прохорівці.....	12
Баба розказувала.....	13
Про могилу біля Шевченкового дуба.....	13
Шевченко дружив з кріпаками.....	14
Одного разу Тарас Шевченко.....	14
Вдові, яка соромиться.....	14
Шевченко серед молоді.....	15
Шевченко в селі Пекарях.....	16
Розказувала мені мати.....	16
Арешт Т.Г.Шевченка.....	16
Моя хресна мати.....	17
Шевченко на засланні.....	18
Любив дуже людей.....	18
У наших Межирічах.....	18
Ослячий портрет.....	19
Шевченко колись.....	19
Генерал побагровів.....	20
Тут був колись граф.....	21
Шевченка Тараса я бачив.....	21
Батько мій колов дрова.....	21
А в Каневі ще є.....	22

Я бачив Шевченка.....	22
Шевченка я бачив... ..	22
А як обідав... ..	23
Тоді, як жив Тарас... ..	23
Бачив Шевченка цілий рік.....	23
III. Вшанування безсмертного Тараса.....	24
Слово у гроба... ..	24
Тужіння Якилини.....	25
Квіти на Чернечій горі.....	25
Рушник на щастя.....	26
Поховали Шевченка на	26
Кажуть, що то не	26
Похорон Шевченка.....	27
Мені казала теща.....	27
Дід Ядловський на похороні Шевченка.....	28
Над могилою співає щороку	28
Шукали скарбів у могилі Шевченка.....	29
Дід Ядловський охороняв могилу Т.Г.Шевченка.....	29
А це було так.....	29
Подарунки на пам'ять відвідувачам.....	30
Коли я жила в діда.....	30
„Могили не zostавлю”.....	31
Земний уклін тобі, Тарасе!.....	31
Ликерія Іванівна Полу смакова.....	31
Давно це було.....	32
Шевченко ніби ще жив після похорону.....	32
Хороший звичай.....	33
Боялися його пани.....	33
Партизанський загін	33
Народні приказки та прислів'я про Шевченка.....	34
Методичні розробки уроків української літератури за темою «Шевченко у фольклорі».....	36
5 клас. Література рідного краю. Міфи і легенди українців. Шевченко в переказах та легендах Канівщини.....	36
9 клас. Урок літератури рідного краю. Шевченко у фольклорі Канівщини.....	44
Фрагменти використання теми «Шевченко у фольклорі» на уроках рідної мови.....	62
Використана література.....	66

ШЕВЧЕНКО – БОРЕЦЬ ЗА ПРАВА І СВОБОДУ НАРОДУ

У ГРОМАДІ СИЛА

Кажуть, що то не Шевченкове тіло було в могилі, а якогось іншого чоловіка.

Шевченко десь переховувався. Часто коло могили збирались люди. Сюди приходив і Шевченко, розказував про волю.

Йшла між людьми чутка, що вийшов маніфест, за яким люди повинні волю мати. Балакають за маніфест, а його немає. Кажуть, староста його сховав. А Тарас ходить поміж людьми, бунтує та все про волю розказує.

Одного разу бачили його в корчмі. Там було багато кріпаків. Говорив з ними Тарас. Тоді витяг з кишені зерно пшениці (кажуть, він завжди носив з собою пшеницю), поклав одне зерно на стіл і запитує:

– Що це?

Люди здивовано подивились на нього. А він:

– Та це ж цар, – каже, а кругом ще насипав зерна, що значило офіцерів, панів й інші „сіятельства”.

Всі дивляться, що далі буде. А Шевченко набрав повну горстку зерна і каже:

– А це – ми з вами. Якби ми всі разом жили отак вкупі, не було б ні царя, ні панів.

При цих словах він жбурнув зерно на тих „вельмож”.

Від С.П.Гончаренка, 1885р.н., м. Канів.

Записав Г.С.Нерушак 1960 р. *Вінок Кобзареві.*

ШЕВЧЕНКО БОРОВСЯ ЗА ВОЛЮ

Тарас Шевченко хоть і їздив до панів, а всігди з ними сварився. Трошки з ними побуде, а тоді щось їм прокаже таке, що пани за голови ухопляться. Він з панами не уживався.

Моя мати була годами така, як і Тарас Шевченко. Казала мені, що він росту був середнього, взгляд строгий. Не робів ні проти яких панів. Збереться було сходка, дивляться — і Тарас появляється. Виступить ото – отаманів зразу і присадить. За громаду руку держав. Отамани кричать:

— Заперти його в холодну!

А він їм і одвічає:

— Не дуже, хлопці, — руки попечете!

Він людям розказував, що скоро вийде свобода, воля. Тоді ми краще заживем. Пани нами не управлятимуть. Ми станем вольні громадяни.

Сам він, кажуть, родом із-за Городища. А ходив тут по селах і проповідував людям, що буде. Все знав наперед.

Від колгоспника С. Ф.Шевченка, 68р.

с. Межиріч Канівського р-ну.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко дуже дружив з кріпаками, їх заговарював, щоб вони на панщину не йшли.

Від Д.Д.Гури, 62 р.,
с. Прохорівка, 1938 р.
Збірник—1940. — С. 76.

* * *

У панщину людей з Пекарів гонили на роботу аж у село Гамарню. Загадували з собою брати вила, граблі, сапу, серп — все треба було нести.

А як заїде осаул на панщину гонити, а жінка ще топить, то він візьме відро води і залле огонь в печі. Візьме жінка дитину на руки, рядном перев'яже через плече, забере все приладдя і йде на панщину. То Тарас Шевченко й каже матері:

— Які у вас дурні осаули, що вони так з людей знуцаються. Ви, каже, своєму осаулові співайте отаку пісеньку:

Гонить мене на панщину осаула,
А я іще й не заснула,
Не заснула, не спочила,
Ще й дитину не кормила...

(Вона й далі є, та я не знаю).

— А як запитають, каже, хто це вас научив, то ви скажіть: «Нас научив Тарас Шевченко».

І мати було співає.

Від колгоспника М.Г.Бабича, 69р.,
с. Пекарі Канівського р-ну.
Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.
Шевченко в народній творчості. — С. 21.

* * *

Казав мені сусіда дід Делікатний Петро (він уже давно вмер), що він був ще хлопчиком, і ходив по базарі в Межирічі. Каже підійшов до одної великої кучі людей, а перед нею стояв на возі з сіном Тарас Шевченко (як уже йому після розказали) і щось говорив до натовпу. Що вже він говорив — не скажу, бо й дід не розказував мені. А тільки казав, що натовп збільшувався та й збільшувався, аж поки мало не весь базар зійшовся.

Тоді Тарас зник у гущі людей, бо його на щось шукали.

Від З.М.Гуцаленка,
с. Межиріч, серпень 1938 р.
Український фольклор. — С. 44.

ШЕВЧЕНКА ПЕРЕСЛІДУВАЛИ ПАНИ-ПОЛЯКИ

Говорила мені свекруха, що тут по Межирічі колись ховався Тарас Шевченко. Ховався в яру, в Злотниковому врочищі, бо за ним тоді ганялися пани-поляки.

Жила моя свекруха 86 років, а померла год 30 тому. Вона Тараса сама бачила. Фамілія свекрухи була Дудченко Гапка.

Від М.Ф.Дудченко, 62р.,

с. Межиріч Канівського р-ну.

Записав П.Гонтаренко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С.46.

* * *

Розказувала мені моя баба, що Шевченко жив у неї. А його шукали поляки, то він переодягався. Надіне, кажуть, свитку, поясом підперезеться, шапку надіне дідову і ходить так.

А раз іде вулицею, коли назустріч йому ляхи і питаються:

— Де тут живе Шевченко?

— Тут, — каже, — в Пекарях Шевченка немає.

Та його в селянській одежі не впізнавали. А він мило ходив по селу і розказував селянам про волю.

Від колгоспника К.Н.Кузьменка, 45р.

с. Пекарі Канівського р-ну.

Записав Д.Кушнарєнко 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С. 46.

ДУПЛАСТИЙ ЯСЕН

Один раз, коли Тарас Григорович Шевченко був у селі Межирічі, то він відвідував управляючого межиріцьким іменієм Чернаховського. А у Чернаховського був сад, в саду над берегом річки Росі стояв дупластий ясен. А Шевченко був революціонер, за ним слідили.

В нашому селі да жив Пастернак. Він був засланий в нашу губернію за революційну роботу і женився тут у нас в Межирічі на одній — по фамілії Лобасова.

І от Шевченко з Пастернаком подружив, а не міг з ним зустрічатися. То вони стали листуватися. А поштою їм був дупластий ясен у саду Чернаховського.

Коли Шевченкові треба було піти забрати пошту, то він приходив до того ясена, сідав під ним і малював природу, щоб одвести очі людям, і незаметно забирав листи в тому ясені.

Ось коли його стали прислідувать, то він перестав ходити до ясена, а став ходити у луг. Сяде на копицю: читає або малює до місяця. Там він часто зустрічався з Пастернаком.

Від колгоспника У.К.Дудченка, 63р.,
с. Межиріч Канівського р-ну.

Записав Д.Кушнарєнко.

Шевченко в народній творчості. – С. 26.

СМІЛИВА ШЕВЧЕНКОВА ПРОЗОРЛИВІСТЬ

За переказами, був у житті Шевченка такий випадок.

Одного разу він влаштував вінчання молодих. Братися батьки їм заборонили. Молодий був бідним гусаром, а молода – дочкою багатого князя. Гусар поділився своїм горем з Тарасом, сказавши, що батько княжни не бажає віддати своєї дочки за нього. Шевченко вирішив допомогти хлопцеві. Він пішов у церкву, домовився з попом і повернувся до молодих, які вже чекали Тараса Григоровича у його квартирі. Вони швиденько зібралися і поїхали до церкви. В цей час в церкві не було ні дружок, ні бояр. Довелось під час вінчання Шевченку тримати вінець над головою молодого, а кучеру – над головою княжни. Після вінчання Тарас сказав кучеру: „Ти держав вінець над головою княжни, а внук твій держатиме меч над головою цариці”.

Пройшло не одне десятиріччя. І от настав незабутній 1917 рік. Онук кучера справді брав участь у революції 1917 року. Здійснились пророчі слова Тараса Григоровича Шевченка.

Від Я.М.Капустян, 1897р.н., м. Канів.
Записала М.Г.Верхогляд, 1960р., вчителька
Канівської середньої школи.
Вінок Кобзареві. – С. 75.

ЯК ШЕВЧЕНКА БАБА ОПАНАСИХА ЗАХИСТИЛА ВІД ЛЯХІВ

Коли Шевченко приходив у наше село, то завжди заходив до баби Опанасихи, Дяченко Насті.

Раз його тут шукали поляки, хотіли вбить. Про це почула баба Опанасиха, прийшла додому, а до них тільки що прийшов Шевченко. Вона йому і каже:

— Ховайся на горище, Тарасе, бо тебе шукають поляки.

Шевченко заховався.

От приходять до тієї баби ляхи, чоловік десять, і кажуть:

— Нам сказали, що у вас знаходиться Тарас Шевченко.

Баба їм відповідає:

— У нас немає ніякого Шевченка, і ми не знаємо, хто це такий.

— То ми, — кажуть, — будемо шукать.

— Я, — каже, — вам не дам шукать.

Та за кочергу, та як уперіщить одного та другого ляха. Бачать остальні ляхи, що їм таке буде, та хода з хати, а вона їх полоще:

— Ви, сякі-такі ще будете шукати! — та й улучить котрого. То вони бігли, не оглядаючись, з двору.

Отака то була баба. Шевченко за це їй поблагодарив. А вона була здорова баба, повна, як надіне запаску, то хоч на виставку. Здоров'я хватало в баби. Прожила 105 год.

Вона є й змальована із кочергою, як вона біла ляхів. Ця картина повинна бути десь у музеї.

Від колгоспника В.К.Бойка, 54р.,
с. Пекарі Канівського р-ну.
Шевченко в народній творчості. – С. 48.

* * *

Шевченко заходив до баби Дяченко в село Пекарі, і в неї переховував свої книжки. А ляхи, які слідкували за Шевченком, про це узнали, що він дружить з цією бабою і в неї ховає книжки і бумаги.

Раз баба пішла по воду, а ляхи зайшли в хату і давай у діда розпитувать про Шевченка та про його книжки і бумаги. Дід був неписьменний, витяг з скрині і оддав їм одну книжку.

Баба повернулась з відрами, бачить — пішли від їхнього двору ляхи, що слідять за Шевченком, і книжку понесли. Баба поставила відра та з коромислом за ними, та давай їх коромислом бить. Відняла в них книжку. А їх погнала у потік.

Шевченко на оце геройство склав віршик:

Била ляхів, біла,
Добре їм дала.
Ще й у потік вкинула,
„Кобзар" відняла...

Далі не знаю.

Від колгоспника М.П.Птиці, 20 р.,
с. Пекарі Канівського р-ну.
Записав Д.Кушнарєнко 1938 р.
Шевченко в народній творчості. – С. 49.

* * *

...В село він прийшов надвечір. Мужики якраз сиділи на колодах, попихкували самокрутками, про тяжку долю гомоніли між собою.

— А чого, браття, пожурилися? — питає.

Мовчать мужики. Дуже вже їх в ту пору панство обсіло.

— Не годиться так, братове! Чого голови похилили? Ось послухайте одну бувальщину...

В якійсь країні, за морями за синіми, та управляли орлами ворони. Обпоїли їх, задурили, крила широкі пообрізали, на себе примусили працювати.

А орлят, що народжувались, укидали з гір, у воді топили. Затужили орли, стали на вас схожими.

Та народилося орля, якраз на світанні, коли сонце вставало. Крила у нього — як небо безкрає, погляд — гордий.

— А вставайте, побратими! — гукнуло орля. Ворони з похмілля ще спали.

— Час уже пригадати, як ми вільно до сонця літали.

Мужики ближче підсунулись до Тараса.

— Ну, а далі що? — горять у кожного очі.

— Далі? Почули той заклик орли. Заклювали вони ворон, тіла їхні поскидали у прірву. І зажили вільно, в дружбі. Знову почали ширяти високо, високо...

Задумались мужики:

— А чим ми гірші від орлів? — закричали. — Вставаймо на воронів-панів!

Запалали-задиміли панські палаци. Полетіли ворожі голови з пліч. Гострі були у мужиків коси. А Тарас попереду всіх, як той орел сизий, літає.

Та наступило царське військо, почало оточувати селян. От-от схоплять Тараса.

— Тікай, батьку! — кричать люди. — Тікай, рідний!

— Не можу вас кинуть, — відповідає.

— Тікай, — просять в один голос матері.

І розступилась перед ним річка Рось, пройшов наш Тарас по самісінькому дну її. Далі соколом полинув. І де не з'являвся — кругом палаци панські палали, Любили його орли і не любили ворони... лилася ворожа кров.

Орли і ворони.

Записав на Канівщині І.Лисенко.

// *Зміна*. — 1961. — №3. — С. 13.

* * *

Бесідував Шевченко з ними [кріпаками] довго. Говорили все про гніт та тяжке життя. Шевченко казав їм, і що бога немає, і що скоро уже будуть люди кропилами хати вимітати." Він усе знав. Шевченко був чоловік дара, і ума, і «тайная премудрості твоєї», як казав один розумний чоловік.

Від О.Т.Пустовойта,

с. Межиріч, серпень 1938 р.

Український фольклор. — С. 43.

* * *

Цар цікавиться, чому Кобзар ненавидить його і царський рід, і одержує звинувачувальну відповідь поета: «...за те я не люблю рід твій, що ти ненавидиш нарід мій, поневолений, нещасний!»

Від сліпого лірника Яреми з Прилуччини,
на могилі Т.Г. Шевченка, 1918 р.

З.Береза. Образ Т. Г. Шевченка

в українській народній творчості. — С. 12.

* * *

Шевченко допоміг наполовину висвободить людей з панського ярма. Він усе писав цареві, щоб той одпустив людей з кріпаччини. Усе, було, стукає до царя, все пише: «Хоч і розстріляйте мене, а людей випустіть на волю». Дійшло до того, що він знав, у якому году і в який день вийде людям свобода.

Від К.К.Прядки, 77 р.,
с. Хмільне, 1938 р.

Збірник. — 1963. — С. 100.

ЗГАДКИ ПРО ЖИТТЯ КОБЗАРЯ

* * *

Розказував земляк Тараса Шевченка Федір Голуб, що Шевченко ходив до школи і стояв під вікном, бо він сиротою zostався й нікому було його учить. Тарас, каже Голуб, стояв під вікном школи, а більше понімав від тих, що у школі сиділи.

Від Ф.А.Іщенка,
с. Межиріч, серпень 1938 р.
Збірник—1940. — С. 54.

* * *

Покойний зять Данило розказував, що Тарас Шевченко служив у дяка. Тарас хотів у школу ходити, а дяк не пускав. Заставляв Тараса воду носити та хазяїнувати.

— Отака, сину, штука, — я й умру, не забуду, як Тарас хотів учитися, а його не пускали. Отаке тоді право було. А тепер хорошо. Дитина ще ложки не вмє держати, а її вже грамоти вчать.

Від М.К.Туренка,
с. Межиріч, серпень 1938 р.
Збірник — 1940. — С. 54.

* * *

Далее в нашем рассказе передается, как Шевченко ушел из дому: «Ото він пішов; іде, іде, аж ось чоловік оре, та й питає його: куди ідеш? А Шевченко каже: іду шукать конца краю, бо небо стоїть на чотирьох сохах, і там конєць краю.¹ [...] іде він, а чоловік руба дуба»... Далее следует известный рассказ «Сіра кобила», в котором крестьянин, желая срубить дерево, росшее над обрывом, чтобы предупредить падение дерева в овраг, привязывает вершину его к своей лошади; в результате и дерево и лошадь очутились в «кручі». В этом рассказе [...] Шевченко [...] советует привязать дерево к лошади. «Такі він штуки скрізь перевозносив», добавил рассказчик. Шевченко пошел дальше: «шов він шов, до того дішовся, що дойшов до маляра і взяв його за учителя; та й став лучше малювать, як маляр. Прийшов до того маляра більший начальник, то начальник пристав до маляра: отдай мені Шевченка; то маляр і продав його

йому; а поміщик став одбирать; а він потім дійшов до такого розуму, що нікого не було його розумніше».

*Ник. Беляшевский.
Рассказы крестьян
с. Пекарей о Т.Г.Шевченке.
— С. 177–178.*

ВІН ПРИХОДИВ ДО ЛЮДЕЙ З КНИЖКАМИ

Питаєте, чи був Тарас у Пекарях? Та старі люди переказували, що бував частенько. Він приятлював з пекарівським дідом Опанасом. У діда Опанаса баба була – грім, а не баба. Та злюща – страшне. Вона, казали старі, ото як вглядить Тараса і свого діда „веселенькими”, то по потилиці обом перепадає. Я пам’ятаю, ще моя баба співала пісню про Тараса і діда Опанаса:

Пішов дід Опанас
По горілку для нас,
Зачепився за пень
Та й просидів цілий день.
Прийшла баба, відчепила
І потилицю набила.
– Іди, вражий сину, додому
Та й не кажи нікому,
Що я тебе била.

А вже ж цю пісню, кажуть, то склав Тарас. Веселий був, кажуть, людяний. Завжди приходив до людей з піснями і ото аж там, на тому боці потоку, там густий очерет ріс, було, читає. Свої пісні читав та все про волю говорив, про бідних людей, а панів кляв. Такий був чоловік, що є що згадувати. У всіх людей його портрети є.

Від У.Г.Нагорного, 1880р.н.,
с.Пекарі Канівського р-ну.
Записи Г.С.Нерушак, 1960.
Вінок Кобзареві. – С. 82, 84.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ ПРОХОРІВЦІ

Батько розказував, що Шевченко, живучи в Прохорівці на горі у Максимовича, цілими днями просиджував під дубом, усе було, кажуть, щось пише. А вечером, коли люди повертаються з поля, то він виходить з сосен на дорогу, зупиняє людей і розпитує:

— Що ви робили? у якого пана? чи пан не обіжає?

А як люди жаліються на свою долю, на панщину, то він каже:

— Не журіться, скоро панщина трісне, і ви більше її робить не будете.

Від Я.Ф.Отришки, 1941р.,
сторожа Прохорівського заповідника.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938р.
Шевченко в народній творчості. — С. 74.

* * *

Баба розказувала, що коли Шевченко приходив у село Пекарі, то в нього було багато різних книжечок. Він писав і малював. З дідом у шинок заходив, бо там збиралося чималенько людей, слухав недовольствія, які були в кріпаків. Дід і баба були теж кріпаки.

Баба було каже: «Візьму дитину на руки і йду на поле поміщику робити». То, мабуть, про мою бабу він склав і вірша:

На панщині пшеницю жала,
Втомилася, не спочивать.
Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать...

Від К.Н.Кузьменка, 45 р.,
с. Пекарі, 1938 р.
Збірник — 1940. — С. 11.

ПРО МОГИЛУ БІЛЯ ШЕВЧЕНКОВОГО ДУБА

Недалеко від старого-престарого гіллястого дуба на Михайловій горі, під яким частенько відпочивав Тарас Григорович Шевченко, коли бував у маєтку Максимовича, росте собі чималий сучкуватий дубок.

Під тим дубком лежить ледве-ледве примітна довгаста могилка. Про неї здавна переказують старі люди сумну історію.

Колись за два чи за три роки до кінця кріпаччини розмовляв Шевченко з Максимовичем про волю. Тарас Григорович говорив йому, що люд повинен стати вільним і від панів і від панщини. Цю розмову підслухала служниця Максимовича — та й почала потай та пошепки переказувати кріпакам сусіднього пана про волю. Той пан про це довідався і оскаженів, як звір. Не питаючись Максимовича, схопив ту бідолашну дівчину та й почав їй «давати волі». Постьобали сердешну мало не до смерті, а після того ще й погрожували. Не стерпіла вона знущання та й наложила на себе руки. Пішла з мотузкою до сучкуватого дуба та там і повісилась. Так її під тим дубом і закопали, не звелівши ховати на кладовищі.

Отаке розказують про цю могилу.

Від П.П.Яковенка, с. Прохорівна.
Записав П. Гонтаренко, 1935 р.
Шевченко в народній творчості. — С. 74.

ШЕВЧЕНКО ДРУЖИВ З КРІПАКАМИ

Дід мій родився не в Прохоровці, а в с. Тополях. Його пан Кікоть виміняв на собаку. Дід Яків був любий у пана. Пан йому довіряв. І от кого було б'ють на конюшні, то пан посилає діда, щоб він присутствував, а сам сидить і дивиться у вікно. Дід приказує тому, що б'є, щоб він дуже не бив, а тільки притуляв.

А Тарас Шевченко діда знав. Зустріється було і запитує:

— Кого били? Чи дуже б'ють?

Заходив Шевченко і в двір до пана, де робив дід. Ходив Шевченко, казав дід, просто, як чумака, у брилі, в широких білих штанах. Жив Шевченко в Максимовича, на горі. Шевченко дуже дружив з кріпаками, їх заговарював, щоб вони на панщину не йшли. За це його в Прохоровці й арестували.

Від Д.Д.Гури, 62 р.,

с. Прохорівна.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С. 76.

* * *

Вдові, яка соромиться власного дрантя на собі та дітях, [Шевченко] говорить: «Е ні, сестро, нехай діти твої у дранті йдуть на вигон, нехай святе сонечко побачить горе ваше і потім розповість нащадкам нашим».

Від Л. Рябчуна, на могилі
Т.Г.Шевченка, 1927 р.

З Береза.

*Образ Т. Г. Шевченка
в українській народній
творчості. — С. 15.*

* * *

Одного разу Тарас Шевченко малював на горі картини, а моя мати пішла з дівчатами груші збирати.

— Дивлюсь, — каже, — якийсь чоловік красить дощечку, ми стрімголов назад. Він услід нам озивається:

— Чого ви тікаєте?

— Ми боїмося, бо пани як побачать, що ми тут збираємо груші, то і мішки заберуть у нас.

— Не бійтеся, — каже Тарас Шевченко, — скоро ці груші будуть ваші, а не панові, і все ваше, скоро ви будете вольні, скинете панське ярмо!

А картини Шевченко інтересні одливав, де били, знущалися пани з людей, то він усе зрисував.

Від М.Г.Бабича,

с. Пекарі, серпень 1938 р.

Український фольклор. — С. 47.

ШЕВЧЕНКО СЕРЕД МОЛОДІ

Моя мати вмерла, — на сьогодні їй буде до 90 років. Багато, було, розказує про Шевченка. Батько був за матір старіший, пас телята і гуси у барині Райковички, робив панщину. А мати служила в старшини Панька. От вона було розказує, що туди ходив Тарас Шевченко. Він був схожий, каже вона, на Василя Івановича Роздобудька, садовника нашого колгоспу. У Панька збирались дівчата, хлопці, то Шевченко, — було розказує, — з ними співає, учить їх. А дівчата як обсядуть його, то він усе їх учить співать. У його голос, кажуть, був гарний, як заспіва, то, кажуть, і хата розлягається. Найлюбиміша його пісня була, він все її співав з дівчатами:

Ой ти, Грицю, Грицю,
Ти славний козаче,
За тобою, Грицю,
Вся країна плаче.
Ой не так країна,
Як тая дівчина,
Которая Гриця
Вірненько любила.
Любила, любила,
Та й причарувала,
Дала йому чари,
Які сама знала.
Дала йому чари,
Які сама знала,
Вивела коника
Та й осідлала.

Далі не знаю.

Це цю пісню все він було співає з дівчатами. А вони все було його питають, коли він до них ще прийде співати.

А як старшина заходить у хату, то він його й питає:

— Ну що, ви гроші вже перещитали?

Старшина був неграмотний, то гроші щитав на зарубках, на палиці — що зарубка, то й руб.

Шевченко було каже: «буде час, що будуть всі грамотні». То всі дивувались, як це воно буде, що всі будуть грамотні.

Так було згадує моя мати, коли я читаю «Кобзар». «Я, — каже, — його своїми очима бачила». Візьме ото та й дивиться на портрет.

Діло відбувалось у Прохоровці, бо мати моя звідтіля родом.

Від колгоспника О.М.Харлая, 49 р.,
с. Келеберда.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С. 76.

ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ ПЕКАРЯХ

Розказував мені батько, що Тарас Шевченко часто перебував у с. Пекарях. Ходив у свиті, солом'яному брилі. Ходив він завжди з товаришем Грицем; кажуть, що він був художник. Так їх і називали: Тарас і Гриць. Було хто питається:

— Хто то йде?

— А то йде, – кажуть, – Тарас і Гриць. Це той Тарас, що про волю розказує.

Тарас багато в нашому селі і за селом малював. Раз він іде селом, а по дорозі бігають діти; він схопив за руку маленького хлопчика, мого батька, і повів під грушу, де жили і тепер живуть Шпильові, поставив на горбку і звелів узятися рукою за гилку і почав малювати.

Батько казав: я не хотів стояти, то Тарас Шевченко наклав переді мною стовпчик шажків і сказав:

— Як будеш стояти, доки я тебе змалюю, то віддам усі гроші.

Батько казав, що він стояв, доки його не змалював Шевченко. А як змалював, то обіцяні гроші віддав батькові.

Від Т.Г.Гриценка, 44 р.,

с. Пекарі Канівського р-ну.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. – С. 77.

* * *

Розказувала мені мати, ще як вона була дівчиною, жили вони в селі Стара Гута, то до них зайшов якийсь дід і попросився ночувати.

Його запитували, звідки ви і хто ви. А він каже: «Я дорожній прохожаний чоловік».

Переночував і пішов у ліс. У хаті покинув записку, так щоб вони побачили. В тій записці було написано: «Як ви хотіли знати, хто у вас ночував — то я Тарас Шевченко».

В лісі його бачили пастухи з книжками і бомажками. Він щось робив, переписував ті бомажки.

Від О.Д.Москович, 38 р.,

с. Межиріч, 1938 р.

Український фольклор. — С. 69 – 70.

АРЕШТ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Мати моя розказувала, а їй вже батько розказував: коли узнали пани, що Шевченко живе у Прохоровці, то послали мого батька з двома отаманами, щоб вони арештували і привели Тараса Шевченка у Мошни. От вони йдуть утрьох, прийшли в двір до Максимовича, а один отаман був рижий, прозивали його «індик», став говорити моєму батькові:

— Ми як прийдем, то ти його зразу хватай за поперек, зв'яжем, руки назад і поведем.

А мій батько і одвічає:

— Беріть ви, ви ж отамани, а я простий чоловік.

Одна жінка почула цю розмову, прибігла до Шевченка і каже:

— Бережіться, Тарас Григорович, за вами прийшли!

Розказала йому все, що вони говорили. Шевченко каже:

— Хай ідуть в хату, побачимо, що вони за птиці!

Зайшли вони. Шевченко їх і питає:

— Кажіть, чого ви прийшли?

— За вами.

— А хто вас послав?

— Пани. Вони нас послали, щоб ми вас доставили в Мошни.

— Добре, — каже Шевченко, — ідем. Привели Шевченка до панів, пани його й питають:

— Що ви тут людей волнуєте?

Шевченко каже:

— Я нікого не волную, люди самі волнуються, і я волнуюсь, бо бачу неправду, як пани людей б'ють та панщиною морять.

Від колгоспника М.Г.Бабича, 69р.,

с. Пекарі Канівського р-ну.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. – С. 78.

* * *

Моя хресна мати розказувала (я вже був взрослий, а їй було годів 90), як вели арештованого Тараса Шевченка через с. Попівку і через економію. Вона сама звідтіля родом і сама це бачила. Каже, саме якраз сіли економські робочі обідать, бачать — ведуть Тараса.

Арештували не знаю де, а вели його соцький, десяцькі й пристав, вели до Черкас. Пристав ішов попереду, соцький позаду, а десяцькі по боках. В середині йшов Тарас Шевченко.

Вели вони через економію для того, щоб пан побачив, а тоді був пан чи Парчевський, чи Москальський. Він то й загадав, щоб піймали і заарештували Шевченка, бо він підбурює кріпаків проти пана. А Шевченко дійсно виступав проти панів, не любив їх, то за ним гонились, поки піймали.

Від колгоспника Є.І.Савєнка, 72р.,

с. Межиріч Канівського р-ну.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. – С. 79.

ШЕВЧЕНКО НА ЗАСЛАННІ

Я служив в Оренбурзькому краї, обучався в м. Орському. На дійсній службі був аж в городі Карбітах, Турганської області.

То оренбурзькі мужики було питають по-руському:

— Скудова ви? якої губернії?

— Київської, — кажу.

Вони мені й кажуть:

— Тут ваш Шевченко сидів у тюрмі. Сам він з Київської губернії тоже.

В Орському люди казали, що у них був на зсильці Шевченко з Київщини.

Від колгоспника П.П.Колішова, 86р.

с.Межиріч Канівського р-ну.

Записав П.Гонтаренко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С. 79.

ЛЮБИВ ДУЖЕ ЛЮДЕЙ

Моїй матері та її мати розказувала, що Тарас завітав колись у Пекарі, а тут саме дуже шукають, чи не бачив хто Шевченка. То він взяв у діда Опанаса кобеняк, вдягся і ходить по селу. А вночі збирався з людьми і читав вірші та, кажуть, пісень гарних співав. Любив дуже людей, та й вони його теж. Коли дуки його шукають, то люди його неодмінно переховують у себе.

Від Г.П.Салюк, 1886р.н.,

с.Пекарі Канівського р-ну.

Записав Н.Г.Коваленко, 1960.

Вінок Кобзареві. — С. 84.

* * *

У наших Межирічах у містечку жив колись єврей Дудь, Давид, значить. Прізвище було його Ліщинський. Жив він там, де оце тепер пошта. Розказують, що він хороший був, про нього всігди були слухи хороші.

І цей Дудь Ліщинський помагав завжди бідним людям. Дудя син Шій (Овсій, значить) теж такий був добрий, як і батько, та і вся сім'я з шістнадцяти дітей хороша була. Знаєте, як кажуть ото:

— «У нашого Омелечка — невеличка сімеєчка: Нестір і Нестерка, дітей тільки шестерко, і Гриць, і Петрусь, і три пари Марусь». Але всі хороші були [...]

От до цих людей і уцащав Шевченко. Тарас дуже хвалив Дудя і всіх їх, що євреї були проти царя здавна. Шевченко любив їх. Дудь Ліщинський любив Шевченка за правду, сини й дочки Дудя дуже уважали Тараса Шевченка.

Від О.Т.Пустовойта, 67 р.,

с. Межиріч, 1938 р.

Збірник — 1940. — С. 28.

ОСЛЯЧИЙ ПОРТРЕТ

Коли Тарас Григорович Шевченко жив у Києві, до нього прийшов один пан і попросив намалювати його портрет. Шевченко накидав олівцем контури. Потім пан питає, скільки це буде коштувати. Шевченко сказав за портрет 150 карбованців. Скупому панові це здалося дуже дорого. Тоді Шевченко загадав за портрет 300 карбованців. Пан розсердився і пішов.

До цього портрета Шевченко домалював осялячі вуха, поніс його в магазин і сказав, щоб портрет повісили у вітрині, і хто схоче купити, то щоб заплатив 500 карбованців.

Одного разу цей самий пан іде вулицею мимо магазину. Бачить, висить його портрет, тільки з осялячими вухами. Пана аж затіпало від несподіванки і такого посміховища. Він кинувся до продавця:

– Скільки отой портрет коштує?

Продавець відповів:

– 500 карбованців.

Пан миттю заплатив гроші і забрав портрет.

А продавець йому:

– Гарного ви, пане, осла придбали. І не дорого.

Від А.І.Капура, 1880р.н., м. Канів,

Записала О.Г.Фрунт, 1960.

Вінок Кобзареві. – С. 91.

* * *

Варіант оповідки:

Шевченко колись, як був у Києві, одяг свитку полтавського крою у три вусики і пішов у театр. Зайшов у ложу і сидить. А рядом сидів офіцер-поручик з жінкою. Жінка офіцера й каже:

— Что это за безобразие? Такому небрежному мужику ложу дают!

Офіцер відповідає їй, що це, мабуть, состоятельный мужик.

– Да шут с ним, что он состоятельный, он небрежно одетый.

А Шевченко все це чує та на вус мотає. Вийшли на перерву. Офіцер ходить під руку з жінкою і курить папіросу. А Шевченко проти їх іде, закурив люльку з міцним тютюном та все прицмакує, пальцем прибиває люльку. Так він пройшов повз них кілька раз. Офіцер тоді його і питає:

– Откуда ты, земляк?

– Аж із Полтавської, — відказує Шевченко...

– Да, по всему видно, что из полтавской. А скажи-ка, голубчик, почем там свиньи продаются?

– Та, — каже Шевченко, — як такий кабан, як ти, пан, то можна добрі гроші взяти, а як така свиня, як жінка твоя, то ніякий чорт і дурно не візьме.

Офіцер тоді як закричить:

– Протес-ту-у-у-юсь!!!

І зібрав усю адміністрацію театру. А Шевченко скинув свитку і остався у мундирі гражданському. Офіцер тоді назад, назад і почав ізвінятись...

Від О. П. Пустовойта, 67 р.,
с. Межиріч, 1938 р.

Збірник – 1963. — С. 66 – 67.

Варіант закінчення оповідки:

Генерал побагровів, хотів гукнути жандарма, але відкрилася завіса і почалося лицедійство.

Після закінчення вистави генерал з сімейством сіли у фаєтон, запряжений добрими кіньми, і покотили додому, а Тарас Григорович пішов собі пішки. Але, виходячи з театру, придивився, якими кіньми поїхав туз, і запам'ятав масть.

Другого дня після світанку вийшов поет прогулятися по місту. На Фундукліївській вулиці він побачив біля магазину фаєтон, запряжений тими кіньми. Тарас Григорович вирішив і собі зайти до крамниці, щоб довідатись, чи справді генерал там і що він купує.

Увійшовши, побачив об'яву, в якій було написано: одна половина магазину — «Для всех господ», а друга — «Для аристократов».

Генерал з генеральшою, звісно, були на аристократичному крилі. Вони не помітили Кобзаря, бо стояли спинами до дверей і були заклопотані, вибираючи матерію. Правда, помітив його продавець і сказав: «Ви, добродію, ідіть на ту половину» (тобто «Для всех господ»). Але Тарас Григорович махнув рукою і сказав тихо, що він хоче купити краму саме тут. Продавець замовк, бо йому було цікаво продати будь-кому, аби мати зиск.

Стоячи за спинами поважних покупців, Шевченко почув, що генеральша говорила: мовляв, незабаром відбудеться парад і моєму чоловікові треба пошити парадний мундир. Прошу вибрати найкращий матеріал.

Продавець накидав на прилавок величезні сувої мануфактури, але генеральша вередувала: то те не таке, то те...

Нарешті, подружжя вибрало найдорожчу матерію і генерал звелів продавцеві відрізати п'ять з половиною аршинів.

Продавець відрізає, узяв гроші, загорнув крам у папір, а решту дорогого сукна хотів покласти назад на полицю. А тут Тарас Григорович голосно і каже:

– Відпустіть, будь ласка, і мені цього матеріалу!

– А скільки вам треба? — питає продавець.

– Та мені відріжте всього один аршин, аби на онучі вистачило, — недбало кинув гроші поет.

Продавець виконав прохання і відрізає йому аршин того самого краму, що генерал придбав собі на парадний мундир.

Як почули генерал з генеральшею та побачили, що це той самий «мужик», мадама знов напала на свого огрядного:

– Ганьба, береш те саме на парадний мундир, що мужик бере на онучі...

Генерал почервонів та заgrimав:

– Я цього не візьму!

– Даруйте, пане генерале, але у нас, що вже відрізано – куплено. Назад не беремо-с... І гроші не вертаємо-с...

– То нехай вам гроші і товар, — випалив розлючений генерал.

А Тарас Григорович взяв покупку під руку і пішов своєю дорогою.

Отак помстився великий Кобзар товстому генералові за образу в театрі.

Дмитро Кушнарєнко .

Тарас Шевченко і наш край. — С. 43 – 44.

* * *

Тут був колись граф Літте Василь. Строїв він у Межирічі костюл польський, бо сам був польський пан. А цих польських панів до біса було раніш на Україні – та все клятї були. І пан польський Парчевський тут же жив, з яким доводилось мати справу Шевченкові.

Тарас дуже не любив всяких панів, а особливо польських — треклятих — і придержувався всігда такої пословиці: «Не вір, бо то звір».

Від О.Т.Пустовойта, с. Межиріч, 1938 р.

Український фольклор. — С. 48.

* * *

Шевченка Тараса я бачив, як оце вас бачу. Я був побережником-козаком, стеріг ліса панського. Він (Шевченко) приїздив, та ходив скрізь по сих горах, то я його водив, а він дав мені карбованця і товаришу моєму побережнику дав теж карбованця. А всі урочища він знав, – візьме книжечку подивиться, та й каже: «оце Княжа гора, оце Марїна»... *(От діда Мусія Селюка, он же Шпилевий).*

Як сестру заміж оддавали, то Шевченко був у нас і в хаті, просив, щоб пісні співали, з давніх пісень; ото співають, а він записує. Козирок у нього був білий, чемерочка теж біла. Балакучий був. [...] *(От діда Миколи Кириляки).*

Шевченко хотів завод бумажний строїть, там, під Великим Городищем, казав, що тут на гору машина буде бігать; там і сторож був, в курині сидів, дід Перехрист, стеріг ліса; Шевченко йому жалованье платив, а як поїхав, то прислав гроші; за ним ні от стільки не осталось (дід показав на сустав пальца). Як іде Шевченко по селу, то як йде хто, він одійде трохи, подивиться, і рисує. [...] *(От Опанаса*

Ник. Беляшевский. Рассказы крестьян

с. Пекарей о Т.Г.Шевченке — С. 168 — 169, 181.

* * *

Батько мій колов дрова у дворі в Максимовича (він там дворовим був) і ходив на охоту з Шевченком. А під дубом спочивали після охоти. Тарас — у свиті і шапка-папах, сам середнього зросту, міцний у фігурі. Конюх украв

сала, бариня напалась на мого батька, а Тарас їй: «Ти Стьопа не трогай». У Прохорівці він складав книги. Перед арештом закопав ящик з книгами з правого боку дуба.

Від працівника ветеринарного пункту М.С. с. Прохорівка.
Пушкін, Шевченко, Горький
в народних переказах. — С. 33.

* * *

А в Каневі ще є за Дніпром Прохоровка. Там один жив його (Тарасів) знакомий; то там дуб є; була на нім кровать зроблена, на дубі. Там Тарас Григорович спав, ночував, малював і друкував.

Споминки про Т. Шевченка
п. Ликерії Яковлевої
(Полусмаківни). — С. 288.

* * *

Я бачив Шевченка, як оце вас. Того року воля вийшла. У нас, у Келеберді, тоді був храм (на Тройцю). Я ще парубочком ходив тоді й зайшов до тестя, Ничипора Світличного. Він був поміщицький — їм саме бомаги про волю подавано. Коли там якийсь чоловік повітній — красивий, гарний, молодий, щось розказував. Ішов цей чоловік дорогою і запитав тестя: «Чи не можна пообідати». От тесть і дав йому пообідати. Він одягнутий у простий сіряк, черевички... Це й був Тарас Шевченко. Тесть йому й показав оту бомагу, що йому од помешика, пана Панютина, дано. Шевченко й каже: «Бережи оцю бомагу, нікому не показуй, а то горе тобі буде». А брат мого тестя пішов до Панютина та й показав цю бомагу. Панютин сказав їм, щоб порвали. Вони й порвали... От трохи згодом пішов тесть на базар у Канів, а в Каневі шлявся Тарас. Тарас і питає: «А де ж бомага?» «Порвав» — каже тесть. «Дурень ти: та бомага здається вам» — так сказав Тарас.

Від Микити Кривошиї, 1847р.н.,
с. Келеберда.
Олександр Дорошкевич. Шевченко
в селянських переказах. — С. 114.

* * *

Шевченка я бачив, як оце вас бачу. Я був ще хлопцем, та ми під Княжою складали камінь. А Шевченко ходив з управляючим пана Парчевського, ото його були Пекарі, Хмельна і... (он назвав еще много других селений), з Оксентієм Тельмешенком. А дід Прохір, той, що держав шинк під Княжою на Пластунці, водив їх по шпильях. Ото вони прийшли до нас, так і тиква була у

них. Оксентій, управляючий, і каже до мене: «покинь, та принеси води на Княжу». А мені не хотілось, уже було нерано, не докладу осьмини; а Оксентій приказує: «іди, пан дасть грошей». Та ми тоді були панські, не можна було не послухать. А Шевченко каже: «іди, я тобі дам півкарбованця». Ото я набрав води і виніс на Княжу, та й не вірю, щоб пан дав грошей. А вони сидять на Княжій, на самому шпилечку, Шевченко і дав мені два четвертака, таких грошей вже тепер нема. Ото я радію, біжу з гори, та й кажу другому, що зо мною складав камінь: бач, пан дав півкарбованця. Та тоді я ще не знав, хто то такий за пан. Дід Прохір проводив їх, та й іде додому низом, я й питаю: хто це за пан? Він каже: «це Шевченко, ото що казали, що буде в Пекарі».

Ото вони ходили скрізь по шпильях, а Шевченко більш усього облюбовав гору Чернечу, де тепер його могила, він казав: «оце могила Підкови, отут і мене поховайте».

А Шевченко був не дуже високий, борідка у нього невеличка, сивенькая.

В Пекарях він жив не довго, побув дні два чи три, у людей не був, а побув у попа Маковецького. [...] (*От Василя Галушковського*).

Ник. Беляшевский.

Рассказы крестьян

с. Пекарей о Т. Г. Шевченке. —

С. 167—168.

* * *

А як обідав, то показував на Чернечу Гору й казав: «Ота гора — бачиш, — Тарас там буде захований». Тесть і не туди-то, про кого це він каже, аж справді у три годи його там і ховали.

Олександр Дорошкевич.

Шевченко в селянських переказах. — С. 114.

* * *

Тоді, як жив Тарас Шевченко у Пекарях, у моєї баби по матері Насті Дяченко, то подарував дідові вісімнадцять книжечок.

— На тобі, — каже, — Опанасе Івановичу, оці книжечки, і ти будеш пам'ятати, коли я у вас був.

А дід був неграмотний.

Дізналися пани, що дідові Шевченко подарував книжечки, прийшли, і ті книжечки виманили. А там писалось, казали, і про гайдамаків, і про Катерину...

Від К. Н. Кузьменка, 45 р.,

с. Пекарі, 1938 р.

Збірник — 1963. — С. 167.

* * *

Бачив Шевченка цілий рік майже щодня. Я був тоді пастухом і пас скот поблизу Максимовичевої гори. Шевченко приходив до нас, пастухів, давав

гостинці, а ми йому танцювали. Жив він у Максимовича, був одмітний від других людей, простий, з людьми добре поводився. Було коли забіжить скотина в шкоду до Максимовичів, то Шевченко просить Максимовича, щоб він не гримав на людей. Шевченко любив збирати бабів, дівчат для пісень та казок. Бабу Московчиху Василену особливо часто кликав Шевченко. Вона багато знала старовинних казок та пісень. Люди дуже поважали Шевченка, бо він, було, не промине й малого, щоб не поздоровкався, не зняв шапки. Не вправишся йому перший шапку зняти. Під дубом, що й зараз є, він день у день сидів та все щось писав. В свята вони, було, з Максимовичем набирають душ 30 — 40 людей: люди співають, а вони записують. Шевченко розказував, що далі буде на світі, й любив балакати з дітворою. Його й мале любило. Було, накупить конфет, збере дітвора та й розсипає конфети, а дітвора збирає. Як мати дитину любила, так Шевченко любив і дітей, особливо років трьох. Візьме, було, таку дитину, ласкає її, надає гостинців, грається з дітьми, й діти до нього липли. Інші люди дивувались, що він отакий розумний, а з дітьми грається.

Від Пушкаря Пантьохи, 86 р.,
с. Прохорівка
Олександр Дорошкевич.
Шевченко в селянських переказах.
— С. 114—115.

ВШАНУВАННЯ БЕЗСМЕРТНОГО ТАРАСА

Слово

**у гроба Академика Тараса Шевченка,
говоренное протоиереем Каневского
Собора Игнатием Мацкевичем, мая
10 дня 1861 года.**

[...] Вот, братие-христиане, пред нами светило, светившее здешнему краю — Малороссии! пред нами Тарас Шевченко! Горы Каневские, — луга и горы Малороссии! вы видите пред собою просвещенного, родного вам мужа, любившего Зদেশний край и любимого Зদেশним Краем! — От конца обширной отчизны нашей, — от северной столицы России до юга оной, — до нашего уютного града, — чей прах шествует? Кого провожают так далеко и так усердно? — мужа ли, исполненного воинских доблестей, пролившего много крови неприятельской и собственной, — или сановника, прославившего себя на поприще гражданской деятельности, действовавшего силою власти и закона? — Нет, братие Христиане, это Тарас Шевченко! [...]

Но сколь ни скромна была внешняя обстановка жизни покойника, — настоящая его известность в народе, — все-таки отзывается славою мирскою; свет его, которым он просветился пред человеки, все-таки есть свет Зदेशнего света. — Что с ним теперь там?.. там требуется другое: вера и дела благочестия христианского; Значит, все труды, усилия и подвиги наши для зде-

шого мира там — в замогильної жизни — ни к чему?.. Нет, братия мои, в то-то и состоят дела благочестия християнского, — дела истинно-християнские, ежели человек украшається Честію, не ища чести, приобретає славу, не обольщається оною. Сей в Бозе-почивший муж не искал чести и не прельщався славою мирскою. Это, между прочим, видно из того, что у гроба его не несут ни орденів, ни других знаков отличій; а главное, то известно, что был он добр и набожен, был глубокий християнин, горячо преданный вере и церкви; охотно и с радостью выполнял все обряды, правила и обычаи православної нашей церкви. Упокой, Господи, душу раба своего Тарасия!

Но, братие, нет человека, который бы жил и не согрешил, уверяет нас слово Божие. Знаем это и мы сами. И сей в Бозе-почивший был не без грехов и не без ошибок. Кто же поможет ему в Этом? Кто и за могилой загладит грехи его и исправит ошибки его? — ни мундир рядового воина, ни удаление от страны родной и крова отчизны не помогут ему — там! есть, братие, — в этом случае средство самое нетрудное и самое верное: Молитвы за покойника. Вы, окружающие ныне гроб его, — братья и родные покойника, — вы молитесь о нем и вся Малороссия, — сотни тысяч народа, для коего он был и есть так мил и так дорог!

*Цит. за: Зінаїда Тарахан-Береза. Святиня.
— С. 77(заголовок), 76, 80.*

Тужіння Якилини

(Якилина Кравцова, яку найняли плакальницею на похорон Шевченка)

Ох! Ой ти скажи, скажи нам, наш брат Тарасе, та звідкіля ж нам та тебе у гості виглядати? Ой скажи, скажи нам. Ох!..

Ох! Ой та по тобі, наш брат Тарасе, плачуть по хуторах і селах, по городах і губернях [так!]. Ой устань та подивись, брате Тарасе, устань подивись. Ох! Устань та подивись!

Ох! Ой та по тобі, брате Тарасе, плачуть і старі, і малі при ранній зорі і при пізній ночі. Устань та подивись, наш брате Тарасе, та подивись! Ох!

Ох! Ой та по тобі, брате Тарасе, плачуть і письменні, і неписьменні, плачуть по тобі і зрячії і незрячії, і убогії і багатії. Та устань, наш брате Тарасе, та устань подивись! Ох!

Ох! Ой та прийди, наш брате Тарасе, подивись, як за тобою, брате, Україна плаче. Ой прийди подивись, брате Тарасе, подивись. Ох!

Ох! Ой плачемо ми, наш брате Тарасе, і плакати будемо, бо тебе, брате Тарасе, ніколи не забудемо. Ой та прийди подивись, наш брате Тарасе, та подивись... Та прийди та прийди. Ох!

Там само. — С. 81.

КВІТИ НА ЧЕРНЕЧІЙ ГОРІ

Під час похорону Тараса Григоровича Шевченка в Каневі всю дорогу перед труною вистилияли квітами, любистком та рідною землею. Люди збирали

ті квіти і зелень. Кожному хотілося принести в свою оселю квітку чи любисток, як часточку святої пам'яті про дорогу і близьку всім людину.

Трудящі вірили в пророчі слова Шевченка про прийдешню волю. Мабуть, це й спонукало людей до думки, що квіти і зелень, якими була вистелена дорога від Канева до Чернечої гори, і квітки, посаджені кріпаками на могилі, мають цілющу силу. Слава про цілюще зілля Тараса пішла далеко за межі Канівського повіту. Люди з різних кінців України приїжджали і пішки приходили, щоб добути те зілля. Пройшла чутка, що вся Чернеча гора засіяна зіллям Тараса. Люди вірили в це, збирали його і несли в далеку дорогу, як дорогоцінний скарб – пам'ять про рідного Кобзаря.

Від У.П.Шарафан, 1887р.н., м. Канів.

Записала М.Г.Верхогляд, 1960.

Вінок Кобзареві. – С. 92.

РУШНИК НА ЩАСТЯ

Коли хоронили Тараса, то на кришці труни, на вишитому рушнику, лежала паляниця. Рушника того попові люди не віддали, а заховали і свято його берегли, бо він приносив людям щастя. Особливо молодим людям. І кожна дівчина, коли йшла під вінець, намагалася дістати Тарасів рушник, щоб вінчатися на ньому. О, тоді вже вона була впевнена, що буде жити щасливо все своє життя.

Якщо щастя не приходило зразу, це не лякало людей.

Від У.П.Шарафан, 73 р.,

м. Канів, 1960р .

Вінок Кобзареві. — С. 92 — 93.

* * *

Поховали Шевченка на такій високій горі над Дніпром, що вийти було б Тарасові та сказати:

— Сходьтесь, хлопці і дівчата, та зробимо лиху годину панам!

Це було перед волею.

А пани казали мужикам, що ваша воля десь чорним волем їде. І хотіли розкопувати могилу, бо нібито з Шевченком якісь грамоти закопані.

Від К.К.Прядки, 77 р.,

с. Хмільне, серпень 1938 р.

Збірник —1963.— С. 133.

* * *

Кажуть, що то не Шевченкове тіло було в могилі, а якогось іншого чоловіка. Шевченко десь переховувався. Часто коло могили збирались люди. Сюди приходив і Шевченко, розказував про волю.

Йшла між людьми чутка, що вийшов маніфест, за яким люди повинні волю мати. Балакають за маніфест, а його немає. Кажуть, староста його сховав. А Тарас ходить поміж людьми, бунтує та все про волю розказує.¹

Від С.П.Гончаренка, 76 р.,
та Ф.Й.Гончаренка, 74 р.,
м. Канів, 1960.

Вінок Кобзареві. — С. 76.

(1. Звісно, за допомогою алегорії про пшеничні зерна).

ПОХОРОН ШЕВЧЕНКА

Так, так, сину, правду кажеш про Тараса. То ж ви усе з писань берете та з оцих картинок, що на стінах висять, бо ви ж люди письменні. А я хоч і не учена, а розкажу про Тараса те, що я своїми очима бачила, як його хоронили.

Давно це було, а як сьогодні помню, коли труну Тараса з Канева везли на гору.

Винесли його з собору, а кругом миру, миру — ніде і ногою ступнути. Поставили труну на віз, уквітчаний вінками, квітами та клечанням, і повезли потихеньку по канівських горах та лісах, що від Хмільної, бо там не так круто було, як од Дніпра. Обвозили аж ген поза ярами та кручами.

Як тепер помню — віз самі люди везли, а я з дівчатами підпихала воза аж до самої Чернечої гори.

Часто ставали одпочивати та попереду ліс вирубувати. І все, куди везли Тараса, дорога була заслана цвітами, травою та зеленими гіллячками.

Як привезли Тараса на гору, ми підвели голови й кругом глянули. А миру! Матінко моя! Такого миру кругом, аж гора стугоніла. Стільки людей я ще зроду не бачила. А плачу та сліз було, що вам до вечора не переказати.

А подарків яких нам тоді надавали: і стрічок, і лент, і хусточок, поясів червоних, різних-разних пам'ятних речей. Я й досі держу хусточку від похорону Шевченка. На смерть її держу. Закакую своїм: як умру, то щоб з нею і поховали мене.

Від 106-літньої бабусі Покивайленко,
в музеї при Держзаповіднику
«Могила Т. Г. Шевченка», м. Канів.
Записав екскурсовод П.Гонтаренко,
1935 р.

Шевченко в народній творчості — С. 100.

* * *

Мені казала теща, що і вона ховала Т.Г.Шевченка. Везли його, казала, канівським лісом на Чернечу гору, тепер зветься Тарасова гора. Завозили у Канів. По дорозі виступав оратор, говорив:

Плач Чигирин, Канів, Черкаси
Горькими сльозами,

Бо вже більше Тараса
Не буде між нами.

Так, казала теща, говорив оратор. З Канева повезли кутком Цегельнею, через ліс, обвезли рівним місцем, щоб звезти на гору. Везли деліжаном (площадка на возі) попарно і тільки дівчата. Дівчата у награду, що везли і ховали, получали стрічки; моя теща теж одержала тоді стрічку.

Коли я став пастухом, то пас корів на Чернечій горі. Тоді могила була не дуже висока, спочатку одна насипана, а потім на ній вужча ще одна.

А вже коли мені було років двадцять п'ять, то на тому місці, коло могили рядом поставили хату.

Раніше там була чиста гора, десь-не-десь були тільки кустарники лісу. Коли там стали ухаживать, став виростать ліс.

Від Д.Р.Кусенка, сторожа саду
Канівської педшколи, 77 р., м. Канів.
Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.
Шевченко в народній творчості. — С. 102.

ДІД ЯДЛОВСЬКИЙ НА ПОХОРОНІ ШЕВЧЕНКА

Мій дід розказував, що він познайомився з Тарасом Григоровичем Шевченком, коли пас скот на Чернечій горі. Туди Тарас часто приходив писати і малювати, а коли побачив пастушка, мого діда, то з ним розмовляв, і це дідові дуже запало втямку. А коли Тарас умер, везли його хоронити на ту гору. Тоді саме мій дід чоботи шив у хазяїна; то він як почув, що везуть хоронити Тараса Григоровича Шевченка, казав, сам не свій став, бо недавно наче бачив: він писав на тій горі. Покинув чоботарювати і зразу побіг до процесії.

Хазяїн:

— Куди ти? — а він і не оглянувся, побіг.

Так дід тоді цілий день хоронив Шевченка; за це йому хазяїн не дав їсти і не доплатив п'ять копійок за той день. А дід дуже любив Тараса, через те він свою хату біля могили поставив, насажував ліс і сад і п'ятдесят п'ять років, до самої своєї смерті, охороняв Тарасову могилу.

Від М.О.Демченко, 26 р.,
внучки діда І.Ядловського,
м. Канів.
Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.
Шевченко в народній творчості. — С. 102.

* * *

Над могилою співає щороку 47 соловейків. Кожен соловейко виспіває один рік життя Шевченка.

Від діда з с. Пекарі,

на могилі Т.Г.Шевченка, 1927р.
З.Береза.
Образ Т. Г. Шевченка в
українській народній творчості.
— С. 24.

ШУКАЛИ СКАРБІВ У МОГИЛІ ШЕВЧЕНКА

В революцію часто на могилу приїжджали бандити. Раз хотіли одкопати могилу Тараса Григоровича Шевченка. Все допитувалися діда, де те місце, що росло деревце, — там вони думали копати під тим деревцем, що ніби воно якраз було посажене на могилі, хоч горб могили насипаний був далі. Як вони не допитувалися, а дід не признався.

Другий раз допитували діда, де той льох, що йде до труни Шевченка, що ніби там лежать дорогі скарби. Дід не сказав.

Да льоху там того не було й нема. Бандити ударили по вікню, вікно розбили, а брат мій вискочив у друге вікно та сказав людям, то люди прогнали бандитів. Так вони й не відрили могили.

Від М.О.Демченко.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С. 103.

ЯК ДІД ЯДЛОВСЬКИЙ ОХОРОНЯВ МОГИЛУ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

Дід мій був хороший садовник. Ото він все понасаджував на могилі Шевченка. Дуже заботився. Часто було піде в ліс, викопає стільки дичок, що й не піднесе. Тоді ото сяде десь і відпочиває, так що приходилось бігати його шукати.

Знайдем, підійдем до нього:

— Діду? Ідіть додому.

— Хіба я довго?

— Да вже вечір, а ви все тут возитеся.

— Ну, то я зараз буду йти.

Ото візьмем дички та принесем на могилу. Ми питаєм було:

— Нащо ви їх, діду, все копаєте?

— Як нащо? Буду садить, щоб ріс сад, щоб Тарасова могила цвіла.

Від М.О.Демченко.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С.104.

* * *

А це було так: заїхали до нас, на могилу Шевченка, бандити і привезли з собою два трупи. Говорять до діда:

— Ми будемо хоронити своїх товаришів рядом з Шевченком. Щоб ви їх теж охороняли.

Дід каже:

— Я забороняю вам тут копати яму. Хороніть їх в іншому місці. Начинають копати, дід не дає. Тоді вони діда поставили біля груші.

Берись, кажуть, руками за гілки і дивись на Дніпро. Не повертайся і не ворущися, бо буде смерть. Так стояв дід довго. Одного вони успіли заховати, а тут червоні наскочили, прогнали. То дід, як вони поїхали, незакопаного зразу спустив у провалля, а другого відкопав і теж спустив головою вниз.

Від М.О.Демченко.

Записав Д. Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С.104.

ПОДАРУНКИ НА ПАМ'ЯТЬ ВІДВІДУВАЧАМ

Раніше було, коли приходять відвідувачі на могилу Тараса Григоровича Шевченка, то дід мене посилав гриби рвати і варив з грибами суп, кашу. Їли дідовими ложками, що їх сам робив: жіночі ложки — держак рибкою, чоловічі — рівний. Він їх продавав і так дарував на пам'ять відвідувачам.

Робив ще рублі для качання плаття. На них він вирізував написи, якого року зроблено і що рубель зроблений на могилі Т.Г.Шевченка.

В тій хаті, що стояла на могилі, висів рушник, де була на одному боці вишита Катерина в стрічках, коли вона зустрічається з зводним офіцером, а на другому краї — Катерина вже з дитиною, коли її офіцер покинув. Цей рушник колись був подарений дідові для могили Шевченка.

Від М.О.Демченко.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С. 105.

* * *

Коли я жила в діда, то він мені розказував, що Т. Г. Шевченка везли в труні запечатаного од села до села. Везли дівчата, повбирані в святкову одіж, на рушниках; за те їм давали пояси, сережки, ленти. На Чернечій горі Честаховський і Варфоломей купили землю. Там Шевченка й поховали. Насипали могилу, поставили хрест. Дід мій тоді стеріг. Спочатку одвідувачі могили залишали гроші в хресті, то дід з того й жив, а після революції стали платити по тридцять карбованців на рік, а потім тридцять карбованців на місяць, а далі радянська влада зовсім забезпечила діда.

Від М.О.Демченко.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С.
105

«МОГИЛИ НЕ ЗОСТАВЛЮ»

Я жила в діда до 1927 року. Тоді екскурсії рідше приїжджали, а коли приїжджали, то я кожен раз носила на гору воду. Важко тоді було носити, східців не було. У 1928 і 1929 роках я була в Харкові. Дід написав, щоб я приїхала до нього на поміч. Я приїхала, тут вийшла заміж, так і зосталась жити в Каневі.

Коли дід захворів, я думала його забрати. Та куди, — ніяк не можна було забрати з могили.

Казав: «Умру тут, а Тарасової могили не zostавлю». Дуже дід любив Шевченка, через те він і прожив на могилі більше п'ятидесяти років. Раніше те місце було голе, дерев там не було, а коли докупив Варфоломей землі, тоді дід, Ядловський Іван Олександрович, насадив садок, ліс попід горою, щоб гора не осувалась.

Тепер там великий ліс, і сад родить.

Від М.О.Демченко.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С. 105

ЗЕМНИЙ УКЛІН ТОБІ, ТАРАСЕ !

Мій прадід, Іван Білокінь із с. Селище, розповідав, як ховали Тараса Григоровича Шевченка в Каневі на Чернечій горі. На гору зійшлося людей видимо-невидимо: ніби вся Україна піднялась і прийшла сюди вклонитись, провести в останню путь свого славного сина.

Коли опускали в яму труну з криком, тоді виступив якийсь чоловік, схожий на Шевченка (так згадує дід) і сказав:

— Плачте, канівці, черкащани, чигиринці, за батьком Тарасом.

Хотів ще щось сказати та тут же були присутні стражники і поліція, то й заборонили йому виступати.

У тяжкому мовчанні з великою тугою на серці брали люди по жмені землі, висипали на могилу Тараса. І насипали вони оту високу гору, де стоїть зараз пам'ятник.

Від А.І.Кізченка, 1913р.н.,

с. Селище Канівського р-ну.

Записала М.Г.Верхогляд,

вчителька Канівської школи, 1960.

Вінок Кобзареві. — С. 92

ЛИКЕРІЯ ІВАНІВНА ПОЛУСМАКОВА

Я була знайома з доктором Ступніковим. Він жив у городі Каневі, де тепер поліклініка. Часто я до нього заходила, як бувала в городі. Там бувала і Ликерія Івановна. Я її спочатку не знала. Раз я й питаю доктора:

— Що це у вас за пані?

А він мені каже:

— Це колишня наречена Тараса Шевченка.

Розказувала вона мені, що вона ходить по панах як наймичка, пособляє їм у роботі: то платочки порубить, то наволочки пошиє, то ще щось допоможе, аби в кускові хліба не відмовили. Так і жила.

В дохтора Ступнікова вона жила по тижню. Дохтор її дуже поважав.

Було каже:

— Вона мені, як рідна сестра. І поговорить, і порадиться з нею можна.

Ступнікову було тоді вже годів шістдесят, а Ликерії приблизно год із вісімдесят. Ликерія була вже дуже стара. Сива-сива. Кругловида, гарна була собою.

Ликерія було часто ходить на могилу Шевченка та й плаче.

Роду в неї не було, сирота була, весь вік ходила по наймах і все тужила за Тарасом. Так і вмерла. Похоронили її в Каневі.

Від колгоспниці О.Й.Батанич, 72р.,

с. Межиріч, Канівського р-ну.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С. 106.

* * *

Давно це було. Я ще дівчиною була, коли Ликерія Іванівна приходила зимою на могилу Шевченка і все плакала, плакала. Прямо бреде було через сніг по стежці, бо тоді ще сходів не було, і там плаче.

У неї було заручення з Тарасом Шевченком. Казали мати, що у Ликерії Полусмакової було кілечко обручальне, і вона його держала до самої смерти.

Ликерії не було приюту, то вона пішла у приют у благодельню, що була в Каневі тут на лузі біля мельниці.

Умерла Ликерія в Каневі. Тут її й поховали на городському кладовищі.

Від Г.П.Градинович, 46р.

Виселок Манастирьок, м. Канів.

Записав П.Гонтарєнко, 1938 р.

Шевченко в народній творчості. — С.107.

ШЕВЧЕНКО НІБИ ЩЕ ЖИВ ПІСЛЯ ПОХОРОНУ

Як приставлено його труну до Канєва запечатану, так і не одкривали. Ніхто не бачив, — туди було важко й доступитись, не допускали, бо його там не було. Зібрались родичі, та і ті не бачили. Так і поховали. Після цього похорону, кажуть люди, бачили його лічність. А то так зробили вчені люди — нібито він умер, — щоб йому було краще викривать неправду, яку чинили пани та царі.

Кажуть люди, що після похорону жив Шевченко ще двадцять років.

Е! Шевченко був чоловік розумний, начитаний, тому він і добився діла, що зараз є.

Від колгоспника М.А.Коваленка, 81р.,
с. Межиріч Канівського р-ну.
Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.
Шевченко в народній творчості. — С. 108.

ХОРОШИЙ ЗВИЧАЙ

У нас у Каневі і навколишніх селах, відомий такий звичай: коли збиралися

люди гуляти, то завжди ставили одну чарку з горілкою. Це була чарка Тараса.

Від В.Я.Кривіцької, прац.музею, 1934р.н.,
м. Канів

Записала М.Г.Верхогляд, 1960.

Вінок Кобзареві. — С. 97.

БОЯЛИСЯ ЙОГО ПАНИ

Добре врізалися в мою пам'ять 1913-1916 роки. Дуже почитали тоді Шевченка.

Щодня люди йшли на могилу. А особливо в свята. Пан дивився на це і лаявся: „Ідїть, його там викопувать будуть, а ви цілуватимете”. Але люди плювали на пана і йшли до могили. Там була хата діда Ядловського, сторожа. У хатці був журнал, де записували прибулі. Ми, було, пасемо худобу і бачимо, як до могили наїжджає поліція і ховається в кущах.

Другий день великих свят ми зустрічати ходили на Тарасову могилу, співали „Заповіт”, „Думи мої, думи...” і пісні, які любив Тарас Григорович.

А в 1914 році, коли на могилу прибуло багато людей з різних місць, то поліція приїхала аж із Києва.

Боялися пани Шевченка і мертвого.

Від Х.С.Литвина, 1900р.н., с. Пекарі.

Записав Ю.Г.Батєровський, 1960.

Вінок Кобзареві. — С. 98.

ПАРТИЗАНСЬКИЙ ЗАГІН

На території Межиріча, Михайлівки, Станіславчика у війну діяв партизанський загін ім. Т.Г.Шевченка. Командував ним Дудченко Микола Олександрович. Найближчим його помічником був Підтикань. У 1942 році вони врятували Мартинівський цукрозавод, визволили полонених. Потім влились у наші війська.

Розповідають, що назвали загін іменем Шевченка на рішенні всіх партизанів.

Від І.Литвина,
вчителя, с. Пекарі.

НАРОДНІ ПРИКАЗКИ ТА ПРИСЛІВ'Я ПРО Т. Г.ШЕВЧЕНКА

- *Тарас боровся за нас, проти панів виступав і царя не обминав.
- *Шевченкове перо панів за серце скребло.
- *Шевченків «Кобзар» пік панів, як жар.
- *Шевченко багато знав, тому й славу мав.
- *Як цар Шевченка не гнітив, а дух його не зломив.
- *Шевченко вчив селян для того залізо точити, щоб ним панів бити.
- *Тарасове слово — живе і здорове.
- *Устань, устань, Тарасе, та подивись, яке красне життя наше.
- *Шевченкова сатира вдала цареві й поміщикам в горлі поперек кісткою стала.
- *Вчив бідаків Шевченко: до панів не йди миром — бери сокиру.
- *Тарас боровся за нас, проти панів виступав і царя не минав.
- *Хай Шевченку буде щастя, а панів нападе трясця.
- *Шевченко в серцях наших буде, поки на небі сонце, а на землі люди.
- *Шевченкові вірші — трудящим по душі.
- *«Катерину» Шевченкову читаєм — сльози проливаєм.
- *Ми Шевченка славить будем та ніколи не забудем.
- *Шевченко Тарас був опорою для нас.
- *Шевченку дороге не багатство, а з бідними братство.
- *Слово Шевченка правду віщувало — тепер бідних у нас не стало.
- *Тарасів «Заповіт» облетів увесь світ.
- *Цар Шевченка в тюрмі та солдатах тримав, а дух поета у народі проживав.
- *Мучили Шевченка, карали, та духу його не зламали.
- *Шевченків «Кобзар» для народу великий дар, а хто його читав, той панів проклинав.
- *Шевченків «Заповіт» хвилює серця вже багато літ.
- *Любов до Кобзаря велика, бо він за щастя боротися кликав.
- *Кобзареві думи збулися, на Україні села щастям розцвілися.
- *Шевченківський «Заповіт» буде жити тисячу літ.
- *Шевченко народ захищав, а про себе забував.
- *Тараса думки будуть жити віки.
- *Шевченко за народ бідував, бо з народу сам походжав.
- *Шевченко панів викривав, хоч за це й сам страждав.
- *Шевченка твори сяють, мов ясні зорі.
- *За те цар Шевченка боявся, що він людям волі добивався.
- *Шевченко дужий був не силою, а словом мудрим.
- *Шевченко дав людям «Кобзаря», щоб царицю і царя та швидше холера узяла.
- *Цар Шевченка гноїв, та душі його не зломив.
- *Хто читав «Заповіт», рвав кайдани, рушив гніт.

- *Був молодим Тарас — свиней пас, підлітком став — паркани фарбував, а як поетом став — кайдани порвав.
- *У наш чудовий час вічно жити буде Тарас.
- *Тарасові слова — то правда жива.
- *Шевченко й з граніту шле привіт пригнобленим світу.
- *Тарасові пісні по світу літають, до сокири народи закликають.
- *Щоб вірно народу служити, потрібно так, як Шевченко, на світі жити.
- *Шевченко проти кріпацтва виступав, царя з царицею таврував.
- *Шевченко для людей — це безсмертний Прометей.
- *Сія геній Кобзаря, мов у темряві зоря.
- *Про що мріяв Шевченко колись, всі ці мрії тепер вже збулись.
- *Життя нове будуємо — Кобзаря голос чуємо.
- *Шевченкові думи — народу слова, пісні Кобзареві — то правда жива.
- *Над могилою Кобзаря світить народної любові зоря.
- *Біля Шевченкової могили ми квіти шани людської посадили.
- *Для ворогів і Шевченкова могила була страшна сила.
- *Як мріяв Тарас, так воно й сталось, на Україні й сліду панського не осталося.
- *Фашисти теж Шевченкові твори палили, але любові народної до нього не вбили.
- *Шевченко по Україні пішки ходив, народ до сокири будив.
- *Шевченкові пісні — гімн щастю й весні.
- *Гнівне слово Тараса по Україні ходило, народ на боротьбу з фашистами будило.
- *Устань, устань, Тарасе, та подивись, яке красне життя наше.

Записані в різних місцях України. Взяті з друкованих видань і рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР

Методичні розробки уроків української літератури з теми «Шевченко у фольклорі»

5 клас

Тема. Міфи і легенди українців. Шевченко в переказах та легендах Канівщини.

Мета: ознайомити учнів з легендами і переказами рідного краю, розкрити велич постаті Шевченка; розвивати навички виразного читання; виховувати любов і повагу до минулого нашого народу.

Обладнання: портрет Т.Г.Шевченка, кросворд, збірка «Шевченко в переказах та легендах», словники.

Ми чуємо тебе, Тарасе, крізь століття,
І голос твій нам душі окриля
Встає в новій красі, забувши лихоліття,
Твоя, Тарасе, звільнена земля!
В.Симоненко

Хід уроку

I. Перевірка домашнього завдання.

- Легенда – це переказ. Який? Про що і як розповідається в легендах? (*Казковий, фантастичний. У прозовій формі розповідається про походження народу, різних міст і сіл, про важливі події та улюблених героїв.*)
- Які мають бути події в легенді? (*Реальні, достовірні.*)
- Хто зазвичай є дійовими особами легенд? Якими рисами наділені ці персонажі? (*Історичні особи. Наділені великою силою, мужністю, хоробрістю тощо.*)
- Чим цінні легенди як вид усної народної творчості?

Легенда – (від латин. – те, що слід читати) – фольклорний або літературний твір, що містить розповідь на фантастичну тему. В основі легенди лежить розповідь про реальні історичні події та про реальних історичних осіб, однак вони щедро прикрашені вигадкою.

II. Оголошення теми і мети.

І тепер в Україні, мабуть, не знайти такого міста чи села, де б у людській пам'яті не зберігалися чудові фантастичні або реалістичні художні історії про конкретних героїчних осіб, які там діяли. Із покоління в покоління передаються міфологічні розповіді про певні місцини, ріки, озера, ліси, гори, долини та історичні згадки про визначні події, що тут відбувалися. Усі ці оповіді є правдивими, але містять елементи фантастики, тому їх можна назвати

легендами та переказами. На сьогоднішньому уроці ми з вами продовжимо знайомство з міфами і легендами українців, зокрема Канівщини.

III. Сприйняття та засвоєння учнями навчального матеріалу.

Слово вчителя. (Портрет Т.Г.Шевченка вивішується на дошці задалегідь)
У 40-х роках ХІХ ст. на літературному видноколі зійшла яскрава зірка – Тарас Григорович Шевченко – слава і гордість українського народу, один із найвидатніших письменників світу. Засвітилася вона виходом у світ невеличкої книжчини з восьми віршів – «Кобзаря».

Його ще називають Великим Кобзарем, генієм українського народу. А що ви знаєте про Тараса Шевченка? Які поезії вивчали? Прочитайте. *(Учні в 4-му класі вивчали напам'ять «Садок вишневий коло хати...», читали «Встала весна...», «Зацвіла в долині червона калина...», «Тече вода з-під явора...», «Сонце заходить...».)*

Подивімося на дошку. Ось портрет благородного, мужнього Т.Г.Шевченка, захисника прав знедоленого народу. Подивімося уважно. Погляд спрямований твердо вперед, хоч десь там, у глибині очей, і причаївся ледь помітний смуток. У погляді — віра у справедливість справи, якій він віддав усе життя, віра у звільнення трудящих, уярмлених багатіями. У смуткові — уболівання за долю народу, приховані фізичні муки. Усе його життя — великий подвиг, приклад самовідданого служіння народові.

Шевченко – живий у народній творчості, в якій образ великого генія, правдолюбця і борця виріс нині на весь неосяжний свій зріст. Приглядаючись до прекрасних фольклорних скарбів, пов'язаних з іменем Кобзаря та з його неув'ядною поезією, ми переконуємося у справедливості слів одного з поетів пошевченківської доби: „Поет живе в серцях свого народу” – живе і вічно житиме.

Цілком зрозуміло, що фольклор про Шевченка надзвичайно багатий, глибокий, інтимний. Народні легенди про Шевченка дуже щирі і теплі. Почувається, що їх творили люди, для яких він був своєю, рідною і близькою людиною.

Народні перекази і легенди часто дуже далекі від точної передачі історичних фактів, але вони є прекрасним показником ставлення народних мас до тієї чи іншої історичної особи або видатної історичної події.

На сьогоднішньому уроці ми спробуємо трошки більше дізнатися про Шевченка за допомогою переказів та легенд, зібраних у нас на Канівщині. В цьому нам допоможуть юні історики, біографи а також читці, які підготували для нас цікаву подорож літературними стежками Канівщини.

Біограф. 9 березня 1814 року

В похилій хаті край села,
Над ставом чистим і прозорим
Життя Тарасику дала
Кріпачка-мати, вбита горем.

У Моринцях та в сусідньому селі Кирилівці (тепер Шевченкове) пройшло його гірке дитинство. (Учитель демонструє фотографії Шевченкової хати, села Кирилівки.)

Тарасові було дев'ять років, коли померла його мати. Через два роки не стало й батька. Життя Тараса, його братів та сестер ще погіршало. Тарас потрапив до сільської школи, де вчителем був дяк, «носити воду школярам». Наймитував він у дяка і одночасно вчився. Гірке було те навчання.

Читець. Розказував земляк Тараса Шевченка Федір Голуб, що Шевченко ходив до школи і стояв під вікном, бо він сиротою zostався й нікому було його вчить. Тарас, каже Голуб, стояв під вікном школи, а більше розумів від тих, що у школі сиділи.

Від Ф.А.Іщенка,
с. Межиріч.

Читець. Покойний зять Данило розказував, що Тарас Шевченко служив у дяка. Тарас хотів у школу ходити, а дяк не пускав. Заставляв Тараса воду носити та хазяїнувати.

– Отака, сину, штука, — я й умру, не забуду, як Тарас хотів учитися, а його не пускали. Отаке тоді право було. А тепер хорошо. Дитина ще ложки не вмє держати, а її вже грамоти вчать.

Від М.К.Туренка,
с. Межиріч.

Читець. «Шов він шов, до того дішовся, що дійшов до маляра і взяв його за учителя; та й став лучше малювать як маляр. Прийшов до того маляра більший начальник, то начальник пристав до маляра: отдай мені Шевченка; то маляр і продав його йому; а поміщик став одбирать; а він потім дійшов до такого розуму, що нікого не було його розумнійше».

*Ник. Беляшевский.
Рассказы крестьян
с. Пекарей о Т.Г.Шевченке.*

Бесіда. Коли і де народився поет?

Як склалася доля Тарасика після смерті матері та батька?

Чому Тарас у дитинстві не міг учитися?

Який талант виявився у хлопчика?

Історик. Восени 1829р. Тарас разом з іншими слугами-кріпаками вирушив у далеку дорогу аж до Вільна (тепер Вільнюс – столиця Литви).

Наприкінці зими 1831 р. Шевченко разом з паном Енгельгардом опиняється у столиці імперії Петербурзі.

22 квітня 1838р. Шевченка було викуплено із кріпацтва. Йому йшов 25-й рік.

Відпускна відчинила Тарасові двері в омріяну Академію, куди кріпакам шлях було заказано.

У 1840 році поет видає збірку своїх творів «Кобзар», а згодом закінчує Петербурзьку Академію мистецтв, здобуває звання вільного художника.

Подорожує Україною (1843, 1845рр.), продовжує писати літературні твори.

Читець. ОСЛЯЧИЙ ПОРТРЕТ

Коли Тарас Григорович Шевченко жив у Києві, до нього прийшов один пан і попросив намалювати його портрет. Шевченко накидав олівцем контури. Потім пан питає, скільки це буде коштувати. Шевченко сказав за портрет 150 карбованців. Скупому панові це здалося дуже дорого. Тоді Шевченко загадав за портрет 300 карбованців. Пан розсердився і пішов.

До цього портрета Шевченко домалював осялячі вуха, поніс його в магазин і сказав, щоб портрет повісили у вітрині, і хто схоче купити, то щоб заплатив 500 карбованців.

Одного разу цей самий пан іде вулицею мимо магазину. Бачить, висить його портрет, тільки з осялячими вухами. Пана аж затіпало від несподіванки і такого посміховища. Він кинувся до продавця:

– Скільки отой портрет коштує?

Продавець відповів:

– 500 карбованців.

Пан миттю заплатив гроші і забрав портрет.

А продавець йому:

– Гарного ви, пане, осла придбали. І не дорого.

Від А.І.Каптура, 1880р.н., м. Канів.

Записала О.Г.Фрунт 1960.

Біограф. У 1846 році поет входить до таємної політичної організації — Кирило-Мефодіївського товариства, за участь у якій та за революційну поезію був заарештований весною 1847 року і відправлений на заслання із забороною писати й малювати (солдатом в Орську фортецю, а потім в Оренбург у Новопетровську фортецю, на березі Аральського моря).

(Словникова робота. КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКЕ ТОВАРИСТВО — таємна політична антикріпосницька й антицаристська організація, що утворилася в грудні 1845— січні 1846 в Києві. Виникла в середовищі інтелігенції. У квітні 1846 до товариства вступив і Шевченко. Основним своїм завданням революційна частина товариства вважала повалення самодержавства, скасування станів, ліквідацію кріпацтва, об'єднання слов'янських народів.)

Читець. ШЕВЧЕНКО НА ЗАСЛАННІ

Я служив в Оренбурзькому краї, обучався в м. Орському. На дійсвітільній службі був аж в городі Карбітах, Турганської області.

То оренбурзькі мужики було питають по-руському:

— Скудова ви? якої губернії?

— Київської, — кажу.

Вони мені й кажуть:

— Тут ваш Шевченко сидів у тюрмі. Сам він з Київської губернії тоже.

В Орському люди казали, що у них був на зсильці Шевченко з Київщини.

Від колгоспника П.П.Колішова, 8бр.,
с. Межиріч Канівського р-ну.

Історик. У 1857 році Т. Г. Шевченко повертається із заслання. У 1859 році він здійснює третю подорож в Україну.

Читець. ОРЛИ І ВОРОНИ.

В село він прийшов надвечір. Мужики якраз сиділи на колодах, попихкували самокрутками, про тяжку долю гомоніли між собою.

— А чого, браття, пожурилися? — питає.

Мовчать мужики. Дуже вже їх в ту пору панство обсіло.

— Не годиться так, братове! Чого голови похилили? Ось послухайте одну бувальщину...

В якійсь країні, за морями за синіми, та управляли орлами ворони. Обпоїли їх, задурили, крила широкі пообрізали, на себе примусили працювати. А орлят, що народжувались, укидали з гір, у воді топили. Затужили орли, стали на вас схожими.

Та народилося орля, якраз на світанні, коли сонце вставало. Крила у нього — як небо безкрає, погляд — гордий.

— А вставайте, побратими! — гукнуло орля. Ворони з похмілля ще спали.

— Час уже пригадати, як ми вільно до сонця літали.

Мужики ближче підсунулись до Тараса.

— Ну, а далі що? — горять у кожного очі.

— Далі? Почули той заклик орли. Заклювали вони ворон, тіла їхні поскидали у прірву. І зажили вільно, в дружбі. Знову почали ширяти високо, високо...

Задумались мужики:

— А чим ми гірші від орлів? — закричали. — Вставаймо на воронів-панів!

Запалали-задиміли панські палаци. Полетіли ворожі голови з пліч. Гострі були у мужиків коси. А Тарас попереду всіх, як той орел сизий, літає.

Та наступило царське військо, почало оточувати селян. От-от схоплять Тараса.

— Тікай, батьку! — кричать люди. — Тікай, рідний!

Не можу вас кинуть, — відповідає.

— Тікай, — просять в один голос матері.

І розступилась перед ним річка Рось, пройшов наш Тарас по самісінькому дну її. Далі соколом полинув. І де не з'являвся — кругом палаци панські палали.

Любили його орли і не любили ворони... лилася ворожа кров.

Орли і ворони.

Записав на Канівщині І.Лисенко.

Біограф. 1860 рік. Шевченкові присвоюється звання академіка-гравера. У цьому році виходить друге видання «Кобзаря».

Мріяв Тарас Шевченко оселитися десь над Дніпром, жити серед рідного народу. Та не пощастило йому цю мрію здійснити. Постійні переслідування, в'язниці, заслання підірвали здоров'я поета. Ще 9 березня 1861 року друзі й знайомі поздоровляли Тараса Григоровича Шевченка із 47-річчям з дня народження, а 10 березня вранці перестало битися палке серце великого поета.

Поховали Шевченка спочатку на Смоленському кладовищі в Петербурзі. Через два місяці домовину з його тілом було перевезено в Україну і за поетовим заповітом поховано на високій горі над Дніпром поблизу Канева.

(Словникова робота. Гравірування (із фр. *graver* – вирізати, висікати) – нанесення малюнків або написів на поверхню твердих матеріалів за допомогою граверних інструментів або хімічних речовин. Застосовується при виготовленні гравюр.

Гравюра – вид графіки, у якому зображення є друкованим відбитком з малюнка, виконаного гравіруванням на дошці.

Надання високого звання академіка-гравера засвідчувало велику роль Т. Шевченка в розвитку малярства в Росії та Україні.)

Читець. КВІТИ НА ЧЕРНЕЧІЙ ГОРІ

Під час похорону Тараса Григоровича Шевченка в Каневі всю дорогу перед труною вистилияли квітами, любистком та рідною землею. Люди збирали ті квіти і зелень. Кожному хотілося принести в свою оселю квітку чи любисток, як часточку святої пам'яті про дорогу і близьку всім людину.

Трудящі вірили в пророчі слова Шевченка про прийдешню волю. Мабуть, це й спонукало людей до думки, що квіти і зелень, якими була вистелена дорога від Канева до Чернечої гори, і квітки, посаджені кріпаками на могилі, мають цілющу силу. Слава про цілюще зілля Тараса пішла далеко за межі Канівського повіту. Люди з різних кінців України приїжджали і пішки приходили, щоб добути те зілля. Пройшла чутка, що вся Чернеча гора засіяна зіллям Тараса. Люди вірили в це, збирали його і несли в далеку дорогу, як дорогоцінний скарб – пам'ять про рідного Кобзаря.

Від У.П.Шарафан, 1887р.н., м. Канів.

Читець. ЗЕМНИЙ УКЛІН ТОБІ, ТАРАСЕ !

Мій прадід, Іван Білокінь із с. Селище, розповідав, як ховали Тараса Григоровича Шевченка в Каневі на Чернечій горі. На гору зійшлося людей видимо – невидимо: ніби вся Україна піднялась і прийшла сюди вклонитись, провести в останню путь свого славного сина.

Коли опускали в яму труну з криком, тоді виступив якийсь чоловік, схожий на Шевченка (так згадує дід) і сказав:

– Плачте, канівці, черкашани, чигиринці, за батьком Тарасом.

Хотів ще щось сказати, та тут же були присутні стражники і поліція, то й заборонили йому виступати.

У тяжкому мовчанні з великою тугою на серці брали люди по жмені землі, висипали на могилу Тараса. І насипали вони оту високу гору, де стоїть зараз пам'ятник.

Від А.І.Кізченка, 1913р.н.,
с. Селище Канівського р-ну.

Біограф. Народ свято шанує пам'ять свого великого поета. Щорічно в Україні відзначаються Шевченківські дні, літературна й образотворча спадщина поета глибоко вивчається вченими, видається великими тиражами. «Кобзар», перекладений багатьма мовами, відомий у всьому світі. За кращі твори в галузі літератури, журналістики, мистецтва й архітектури присуджується Державна премія імені Т.Г.Шевченка.

Безсмертна слава народного поета-патріота.

IV. Закріплення.

1. Гра „Хто? Що? Як?”

У грі беруть участь усі учні. По черзі називають сектор „Хто?”, „Що?” або „Як?”. Оцінювання відбувається за набраними балами (за правильну відповідь – 1 бал).

Сектор „Хто?”

1. Хто створив легенди й міфи? (народ)
2. Хто назвав Шевченка Великим Кобзарем?
3. Хто після дядка „став за учителя” Тарасику? (малювальник)
4. Хто пам'ятав Шевченка у далекому Оренбурзькому краї? (Оренбурзькі мужики)
5. Хто хотів урятувати Тараса від царського війська в легенді «Орли і ворони»? (люди, матері)
6. Хто оплакував Шевченка?

Сектор „Що?”

1. Що таке легенда?
2. Що хотів сказати про Шевченка народ в легендах?
3. Що хотів пан від Шевченка в легенді „Ослячий портрет”?
4. Що сталося в 1840 р.?
5. Що розповів Шевченко мужикам у легенді „Орли і ворони”?
6. Що відбувалося під час похорону Т.Г.Шевченка?

Сектор „Як?”

1. Як відрізнити міф від легенди?
2. Як описується в легенді навчання маленького Тарасика?
3. Як покарав пана за жадібність Шевченко в легенді „Ослячий портрет”?

9 клас

Тема. Урок літератури рідного краю. Шевченко у фольклорі Канівщини.

Мета: знайомство з літературним краєзнавством Канівщини, показати велич і неповторність Т.Шевченка; вироблення вмій і навичок виразного читання, акторської гри, самостійної роботи; виховання почуття патріотизму, гордості за свій народ, любові до рідного краю.

Обладнання: портрет Шевченка, виставка творів про Шевченка, стенд-експозиція «Літературними стежками».

Спом'янімо ж, пани-браття,
Святого ми нині!
Не вмерлого, а живого –
Бо слово не гине.
Форма в форму міняється
Від віку до віку, –
Та без краю і без міри
Жив дух чоловіка.

*Юрій Федькович
Тарасові Ш.*

Хід уроку

I. Повідомлення теми, мети, завдань уроку.

II. Актуалізація опорних знань.

1. Вступне слово вчителя. Декламування епіграфа.

Постать Тараса Григоровича Шевченка в українській літературі – одна з найпомітніших. Вона належить до тих, що з плином часу дедалі більше ваблять уми поколінь.

(читає вірш П.Гірника)

Запитують мене у класі діти:

– Скажіть, письменник скільки заробля? –

... Відкіль оця хвороба – все на світі

Ще змалечку підбити до рубля?!

... Урок. Шевченко. Не згаса вовіки

Освячене кріпацтвом визнання.

Цікавиться, який мав заробіток?

Отримав десять років заслання.

Його вінець – над золоті корони,

Задосить було муки і покар.

Писати й малювати заборона –

Оце його був другий гонорар.

Не каюся. Писав у казематах.
Відрікся від щедрот і нагород.
І не зважав на цензорів пихатих –
Яка цензура викреслить народ?!
А допити, а вічні протоколи?
Священна будь, невтолена жаго!
Невже і ви не чуєте ніколи,
Як плаче слово голосом його?
А він згорів. І так бува не часто.
За гроші промовчав би – і живи.
Шевченко і сьогодні наш сучасник,
Бо з його болю починались ви.
Політика, освячена царями, –
Понівеч, зрадь, купи чи задуши!
...Його життя написане сльозами,
Що запеклися кров'ю на душі.
У кожний звук, у кожний тон у слові
Крізь чорноту минуцних лихоліть
Услухайтесь! Почуйте в його мові
Те, що лікує, плаче й попелить.
Почуйте серцем голос несхололий.
Вдивіться у змучене лице.
Ви рідну мову чуєте у школі.
А чим йому заплатите за це?

2. Перевірка домашнього завдання. Оцінювання спадщини Шевченка видатними діячами мистецтва.

Учень. **Іван Франко**, «Присвята»: «Він був сином мужика, і став володарем в царстві духа. Він був кріпаком, і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком, і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим. Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій. Доля переслідувала його в житті скільки могла, та вона не зуміла перетворити золота його душі у ржу, ані його любові до людей в ненависть і погорду, а віри в Бога — у зневіру і песимізм. Доля не шкодувала йому страждань, але не пожаліла втіх, що били із здорового джерела життя. Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті — невмирущу славу і всерозквітаючу радість, яку в мільйонів людських сердець все наново збуджуватимуть його твори.

Отакий був і є для нас, українців, Тарас Шевченко».

Учень. **Тодось Осьмачка** (1895 – 1962 – відомий український поет і прозаїк, політичний емігрант): «Я певний, що якби Шевченко з'явився перед Шекспіром і Гете, то вони б мали його перед своїми духовними очима як божество, щось подібне до Богочоловіка. Бо Шевченко збільшив славу Спасителя як людинолюба».

Учень. **Леонід Білецький** (1882 – 1955 – видатний український літературознавець, політичний емігрант): «Ні одна книжка у світовій літературі не мала такого значення, як «Кобзар» для України. Наче сонце, освітила вона рідну землю, ogrіла теплом рідного слова, любов'ю, омочила Україну сльозами, огорнула покривджену, знівечену народну душу ласкою, співчуттям, відкрила народові його минуле в таких картинах, які не забуваються ніколи... Одне слово – показала всі рани, всі болі, всю трагедію українського народу в його родиннім, національнім і соціальнім житті... Ось як заговорив недавній кріпак, панський попихач, наймит, він виявив таку силу своєї творчості, що вся провідна еліта української інтелігенції визнала його за свого найбільшого поета, від якого можна розпочинати свій власний розвиток поезії, не за чужими зразками, а із свого власного джерела поруч усіх найбільших літератур світу. Тому й успіх «Кобзаря» був небувалий».

Учень. **Пантелеймон Куліш** «Високо над нами підняв Шевченко поетичне світло своє – і стало видно по всій Україні, куди з нас кожен мусить простувати».

Учень. **Василь Барка**, справжнє прізвище – Очерет (1908 – 2003 – визначний сучасний український письменник і мислитель, політичний емігрант): «Шевченко зобразив саме серце людини, всю сферу життя її душі – як один всесвіт, найсправжніший і найважливіший, з безперервною протиставою в ньому між двома сторонами: «незлюбних, праведних», як діти – і, як звірі, «скажених», деспотичних. В зображенні вселюдського серця і сама поезія Шевченка стала, можна сказати, без помилки, найсердечнішою в історії світової лірики. Ніхто так відразу і так повно не змушував звучати найщиріші й найніжніші струни: десь на останніх глибинах серця, куди ніхто з людей не проникав поетичними словами».

Учень. **Іван Дзюба**: «Великий подвиг Тараса Шевченка полягав передусім у тому, що він, вивищивши поняття про свій народ – повернувши цьому поняттю його споконвічну гідність, – водночас підніс до загальнолюдського рівня і відроджувану літературу цього народу. Власне, це був колективний подвиг, колективна праця цілої когорти інтелігенції, яка національно пробуджувалася (чимала частина її згрупувалася в Кирило-Мефодіївське братство – розгром його знову на багато років знекровив українську літературу і науку), – але саме геній Тараса Шевченка осяяв цей подвиг і цей труд незичайно яскравим і чарівним світлом».

Учень. **Нафі Джусойти** (сучасний осетинський письменник): «Слово Шевченка возвеличує, облагороджує, формує наші душі... Безперечно, пророча місія Шевченка триває й нині, і він обходить «моря і землі», своїм божественним словом кличе людей до добра та справедливості...»

Учень. **Ліндон Б. Джонсон** (президент США 1963 – 1969 рр.): «Шевченко цілком заслуговує на почесні, якими оточується. Він був більше, як українець, – він був державним мужем і громадянином світу. Він був більше, як поет, — він був хоробрим воїном за права і волю людей. Він писав вірші, щоб вести рішучий бій за волю. Його поезія – з народу й для народу. Вона подавала надію тим, що впадали у розпач, і спонукала до дії тих, хто без неї погодився б на рабство.

Коло Шевченкових слухачів було таке широке, а вплив був такий великий, що його слова знаходили читача і любов далеко поза кордонами рідної країни. Видання його поезій були такі вартісні, що кожна родина старалася мати дві книжки – Біблію і Шевченка...»

Учитель. Дякую, друзі, за цікаві повідомлення. Наше дослідження спадщини Т.Г.Шевченка продовжується. Кожна група має виконати своє завдання і представити його всім.

III. Сприйняття й засвоєння навчального матеріалу.

1. Заочна екскурсія «Шевченківськими стежками. Вшанування пам'яті митця».

Слово вчителя. Т.Г.Шевченко народився на українській землі, під українським небом, проте він належить до тих людей-світочів, що стають дорогими для всього людства і що в пошані всього людства знаходять безсмертя.

Група учнів класу готувала для нас заочну екскурсію «Шевченківськими стежками», використовуючи легенди і перекази Канівщини.

Перш, ніж розпочати екскурсію, ми прослухаємо **повідомлення „Народні легенди про Шевченка”**.

Учень. Останніми роками фольклористи багато працюють над збиранням і систематизацією фольклору про видатних людей недавнього і давнішого часу. Народні перекази і легенди часто дуже далекі від точної передачі історичних фактів, але вони є прекрасним показником ставлення народних мас до тієї чи іншої історичної особи або видатної історичної події.

Цілком зрозуміло, що фольклор про Шевченка надзвичайно багатий, глибокий, інтимний. Колишній кріпосний селянин-батрак, дворовий, що зазнав на собі самому всього гніту і знущань поміщицької влади, поет, співець, художник, який так дуже постраждав за народні інтереси, який такою простою, зрозумілою для кожного селянина мовою розповідав про народні страждання, який жив тими ж завітними думами і мріями, як і народ, – Тарас Шевченко скоро після смерті був перетворений у народного героя і овіяний народною

легендою. Народні легенди про Шевченка дуже щирі і теплі. Почувається, що їх творили люди, для яких він був своєю, рідною і близькою людиною.

Поки ще важко точно встановити історію тієї чи іншої народної легенди про Шевченка. Як і про більшість переказів і легенд, записуваних у наші часи, важко буває вирішити, яке походження має те чи інше народне оповідання – чи воно суто місцеве, так би мовити, самобутнє, чи на ньому відбився вплив популярної книги, журналу, газети, школи, телебачення. Але важливі не окремі подробиці, а загальний характер і основна ідейна спрямованість усього кола легендарних оповідань.

Фольклор про Шевченка вражає великою стійкістю своєї тематики, а також витриманістю загального образу, наданого народом своєму поетові. Народ підкреслив у поетові і в усьому його житті те, що і в народному уявленні, і в реальності було найістотнішим у діяльності Шевченка. Народні легенди зводяться до характеристики його як борця за визволення народу від кріпацтва, як полум'яного агітатора і пропагандиста за волю народу, як сміливого, дотепного насмішника над панамі.

Тематику народних легенд та переказів про Шевченка умовно можна поділити на кілька груп. З огляду на поставлене завдання ми розглянемо тільки такі групи творів про Шевченка:

1. Шевченко – борець за права і свободу народу.
2. Згадки про життя Кобзаря.
3. Вшанування безсмертного Тараса.

Шевченко – живий у народній творчості, в якій образ великого генія, правдолюбця і борця виріс нині на весь неосяжний свій зріст. Приглядаючись до прекрасних фольклорних скарбів, пов'язаних з іменем Кобзаря та з його неув'ядною поезією, ми переконуємося у справедливості слів одного з поетів пошевченківської доби: „Поет живе в серцях свого народу” – живе і вічно житиме.

Екскурсовод. Ми проведемо для вас заочну екскурсію “Шевченківськими стежками”.

Тарас Григорович Шевченко народився 9 березня (за старим стилем – 25 лютого) 1814 р. у с. Моринцях Звенигородського повіту Київської губернії (тепер Черкащина).

Родина Шевченків була не з бідних: батько знав грамоту, чумакував, стельмакував. Усі день і ніч працювали, щоб і ненависну панщину відбутти, і себе прогодувати.

Тарас народився четвертою дитиною в сім'ї. Пустотливим, допитливим і мрійливим хлопцем виростав Тарасик. Перші найчарівніші враження залишила в його дитячому серці рідна природа. Захоплювали хлопця народні пісні, „знав їх без ліку і переймав їх з одного разу”.

Учень. Виразне читання легенди.

ШЕВЧЕНКО СЕРЕД МОЛОДІ

Моя мати вмерла, — на сьогодні їй буде до 90 років. Багато, було, розказує про Шевченка. Батько був за матір старіший, пас телята і гуси у барині Райковички, робив панщину. А мати служила в старшини Панька. От вона було розказує, що туди ходив Тарас Шевченко. Він був схожий, каже вона, на Василя Івановича Роздобудька, садовника нашого колгоспу. У Панька збирались дівчата, хлопці, то Шевченко, — було розказує, — з ними співає, учить їх. А дівчата як обсядуть його, то він усе їх учить співать. У його голос, кажуть, був гарний, як заспіва, то, кажуть, і хата розлягається. Найлюбімша його пісня була, він все її співав з дівчатами:

Ой ти, Грицю, Грицю,
Ти славний козаче,
За тобою, Грицю,
Вся країна плаче.
Ой не так країна,
Як тая дівчина,
Которая Гриця
Вірненько любила.
Любила, любила,
Та й причарувала,
Дала йому чари,
Які сама знала.
Дала йому чари,
Які сама знала,
Вивела коника
Та й осідлала.

Далі не знаю.

Це цю пісню все він було співає з дівчатами. А вони все було його питають, коли він до них ще прийде співати...

Діло відбувалось у Прохоровці, бо мати моя звідтіля родом.

Від колгоспника О.М.Харлая,
49 р., с. Келеберда.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Екскурсовод. Дитяче раювання закінчилося для Тараса 20 серпня 1823 р. Тоді померла, маючи лише сорок літ, найдорожча, найрідніша у світі людина – мати.

З матір'ю пішли з оселі Шевченків і затишок, і злагода. Залишилися сиротами шестеро дітей.

Нещасний батько у безвиході незабаром одружується вдруге. Проте жінка виявилася лихою і сварливою, дбала лише про своїх дітей, а пасинків тільки ганила. Найбільше діставалося гордовитому правдолюбові Тарасові.

Тепер Тарас залишився сам у цілому світі, як билина в полі, без майна, без підтримки. І перше, про що подумав – то була школа й наука. Два роки

служив він у дяка Петра Богорського, терпів голод, приниження, побої, аби тільки була змога вчитися.

Читець. Покойний зять Данило розказував, що Тарас Шевченко служив у дяка. Тарас хотів у школу ходити, а дяк не пускав. Заставляв Тараса воду носити та хазяїнувати.

– Отака, сину, штука, — я й умру, не забуду, як Тарас хотів учитися, а його не пускали. Отаке тоді право було. А тепер хорошо. Дитина ще ложки не вміє держати, а її вже грамоти вчать.

Від М.К.Туренка,
с. Межиріч, серпень 1938 р.

Екскурсовод. Восени 1829 р. Тарас разом з іншими слугами-кріпаками вирушив у далеку дорогу аж до Вільна (тепер Вільнюс – столиця Литви). Тільки через 14 літ по цьому він побачить Україну, а заповітна мрія знову оселитися у ріднім краї так і залишиться для нього нездійсненою.

Наприкінці зими 1831 р. Шевченко разом з паном Енгельгардом опиняється у столиці імперії Петербурзі.

Тут здібний юнак продовжив своє малярське навчання, знайомиться із студентом останнього курсу Академії мистецтв земляком Іваном Сошенком, який, побачивши талановиті ранні малюнки Шевченка, розпочав справу викупу юнака з кріпацтва. Найдієвішу участь у справі визволення Шевченка з кріпацтва взяв великий російський художник німецького походження Карл Брюллов.

Екскурсовод. 22 квітня 1838 р. Шевченкові була підписана відпускна. День, коли Тарас довідався про свободу, став найщасливішим у його житті.

Відпускна відчинила Тарасові двері в омріяну Академію, куди кріпакам шлях було заказано, і досяг значних успіхів, про що свідчать три срібні медалі, одержані за різні малярські роботи.

Проте в Шевченковій душі прокидається і все владніше нею запановує ще один талант – поетичний.

У 1840 р. виходить збірка з восьми творів під назвою „Кобзар Т.Шевченка”, вплив якої на подальшу українську історію і літературу важко переоцінити.

Поезії Шевченка швидко поширювалися по всій Україні, їх переписували, вивчали напам'ять навіть неписьменні селяни, деякі із цих творів одразу ставали народними піснями.

Шевченкове перебування в Петербурзі було бурхливим і цікавим. І все ж імперська чужина гнітила душу.

І ось постова мрія здійснюється – у травні 1843 р. він приїздить на Батьківщину. Понад 14 років тому покидав її кріпаком, а повернувся вільною людиною, художником і знаменитим поетом. Його найпершою метою було

побачити, пізнати справжню Україну – таку, якою вона є тепер: уярмлена, сплюндрована.

Сценка.

Шевченко колись, як був у Києві, одяг свитку полтавського крою у три вусики і пішов у театр. Зайшов у ложу і сидить. А рядом сидів офіцер-поручик з жінкою. Жінка офіцера й каже:

– Что это за безобразие? Такому небрежному мужику ложу дают!

Офіцер відповідає їй, що це, мабуть, состоятельный мужик.

– Да шут с ним, что он состоятельный, он небрежно одетый.

А Шевченко все це чує та на вус мотає. Вийшли на перерву. Офіцер ходить під руку з жінкою і курить папіросу. А Шевченко проти їх іде, закурив люльку з міцним тютюном та все прицмакує, пальцем прибиває люльку. Так він пройшов повз них кілька раз. Офіцер тоді його і питає:

– Откуда ты, земляк?

– Аж із Полтавської, — відказує Шевченко...

– Да, по всему видно, что из полтавской. А скажи-ка, голубчик, почем там свиньи продаются?

– Та, — каже Шевченко, — як такий кабан, як ти, пан, то можна добрі гроші взяти, а як така свиня, як жінка твоя, то ніякий чорт і дурно не візьме.

Офіцер тоді як закричить:

– Протес-ту-у-у-юсь!!!

І зібрав усю адміністрацію театру. А Шевченко скинув свитку і остався у мундирі гражданському. Офіцер тоді назад, назад і почав ізвинятись...

Від О.П.Пустовойта, 67 років,
с. Межиріч, 1938 р.

Варіант закінчення оповідки:

Генерал побагровів, хотів гукнути жандарма, але відкрилася завіса і почалося лицедійство.

Після закінчення вистави генерал з сімейством сіли у фаєтон, запряжений добрими кіньми, і покотили додому, а Тарас Григорович пішов собі пішки. Але, виходячи з театру, придивився, якими кіньми поїхав туз, і запам'ятав масть.

Другого дня після світанку вийшов поет прогулятися по місту. На Фундукліївській вулиці він побачив біля магазину фаєтон, запряжений тими кіньми. Тарас Григорович вирішив і собі зайти до крамниці, щоб довідатись, чи справді генерал там і що він купує.

Увійшовши, побачив об'яву, в якій було написано: одна половина магазину — «Для всех господ», а друга — «Для аристократов».

Генерал з генеральшею, звісно, були на аристократичному крилі. Вони не помітили Кобзаря, бо стояли спинами до дверей і були заклопотані, вибираючи матерію. Правда, помітив його продавець і сказав: «Ви, добродію, ідіть на ту половину» (тобто «Для всех господ»). Але Тарас Григорович махнув рукою і

сказав тихо, що він хоче купити краму саме тут. Продавець замовк, бо йому було цікаво продати будь-кому, аби мати зиск.

Стоячи за спинами поважних покупців, Шевченко почув, що генеральша говорила: мовляв, незабаром відбудеться парад і моєму чоловікові треба пошити парадний мундир. Прошу вибрати найкращий матеріал.

Продавець накидав на прилавок величезні сувої мануфактури, але генеральша вередувала: то те не таке, то те...

Нарешті, подружжя вибрало найдорожчу матерію і генерал звелів продавцеві відрізати п'ять з половиною аршинів.

Продавець відрізав, узяв гроші, загорнув крам у папір, а решту дорогого сукна хотів покласти назад на полицю. А тут Тарас Григорович голосно і каже:

– Відпустіть, будь ласка, і мені цього матеріалу!

– А скільки вам треба? — питає продавець.

– Та мені відріжте всього один аршин, аби на онучі вистачило, — недбало кинув гроші поет.

Продавець виконав прохання і відрізав йому аршин того самого краму, що генерал придбав собі на парадний мундир.

Як почули генерал з генеральшею та побачили, що це той самий «мужик», мадама знов напала на свого огрядного:

– Ганьба, береш те саме на парадний мундир, що мужик бере на онучі...

Генерал почервонів та закримав:

– Я цього не візьму!

– Даруйте, пане генерале, але у нас, що вже відрізано – куплено. Назад не беремо-с... І гроші не вертаємо-с...

– То нехай вам гроші і товар, — випалив розлючений генерал.

А Тарас Григорович взяв покупку під руку і пішов своєю дорогою.

Отак помстився великий Кобзар товстому генералові за образу в театрі.

Дмитро Кушнарєнко.

Тарас Шевченко і наш край.

Екскурсивод. Які думки і почуття переповнювали поетову душу, найкраще розкажуть його тогочасні твори, переповнені болісними спостереженнями й узагальненнями.

На початку 1844 р. Шевченко повертається до Петербурга закінчувати навчання в Академії, яку закінчив 22 березня 1845 р., і одержав диплом „вільного художника”, а 24 березня уже вирушив на Батьківщину.

У грудні 1845 – січні 1846 р. утворилася таємна політична організація – Кирило-Мефодіївське братство. Натхненником, безсумнівно, став саме Шевченко. Адже головна ідея всіх його творів періоду «Трьох літ» – заклик до формування української еліти, спроможної взяти на себе відповідальність за долю нації.

Метою братства проголошувалося визволення всіх слов'янських народів, серед них і українського, від національного гноблення, об'єднання їх у вільну федеративну республіку з парламентарним устроєм та надання кожному народові рівних прав й широкої автономії на засадах демократичної свободи і

вільного національного розвитку, скасування станових привілеїв, ліквідація кріпацтва, знищення самодержавства.

Читець. ШЕВЧЕНКО БОРОВСЯ ЗА ВОЛЮ

Тарас Шевченко хоть і їздив до панів, а всігдa з ними сварився. Трошки з ними побуде, а тоді щось їм прокаже таке, що пани за голови ухопляться. Він з панами не уживався.

Моя мати була годами така, як і Тарас Шевченко. Казала мені, що він росту був середнього, вигляд строгий. Не робів ні проти яких панів. Збереться було сходка, дивляться — і Тарас появляється. Виступить ото – отаманів зразу і присадить. За громаду руку держав. Отамани кричать:

— Заперти його в холодну!

А він їм і одвічає:

— Не дуже, хлопці, — руки попечете!

Він людям розказував, що скоро вийде свобода, воля. Тоді ми краще заживем. Пани нами не управлятимуть. Ми станем вольні громадяни.

Сам він, кажуть, родом із-за Городища. А ходив тут по селах і проповідував людям, що буде. Все знав наперед.

Від колгоспника С. Ф. Шевченка, 68р.,
с. Межиріч Канівського р-ну.

Екскурсовод. Майже весь 1846 р. і початок 1847 р. поет провів у роз'їздах по Україні, продовжуючи працю в Археографічній комісії та гостюючи у друзів і знайомих. Водночас загорівся ідеєю нового видання «Кобзаря», виношував нові малярські й поетичні задуми, але здійснитися усім цим планам не судилося...

Кирило-Мефодіївське братство проіснувало тільки 15 місяців. 5 квітня на переправі через Дніпро поета заарештували. При арешті було знайдено рукописну збірку «Три літа», яка стала головним доказом поетового «злочину проти держави і государя».

Цар затвердив вирок, дописавши власноруч на документі: «Под строжайший надзор и с запрещением писать и рисовать».

30 травня 1847 р. Шевченка під вартою відправлено до місця служби в Орське укріплення, що знаходилося за 250 верст від Оренбурга.

Читець. ШЕВЧЕНКО НА ЗАСЛАННІ

Я служив в Оренбурзькому краї, обучався в м. Орському. На действітільній службі був аж в городі Карбітах, Турганської області.

То оренбурзькі мужики було питають по-руському:

— Скудова ви? якої губернії?

— Київської, — кажу.

Вони мені й кажуть:

— Тут ваш Шевченко сидів у тюрмі. Сам він з Київської губернії тоже.

В Орському люди казали, що у них був на зсильці Шевченко з Київщини.

Від колгоспника П.П.Колішова, 86р.,
с. Межиріч Канівського р-ну.

Екскурсовод. У жовтні 1850 р. поета відправили під посиленій нагляд в Новопетровське укріплення. Десятирічна каторга забрала надзвичайно багато здоров'я, енергії, душевних сил, але не зламала письменника.

Незважаючи на несприятливі умови неволі для творчої праці, поет написав понад сто творів, серед яких – дев'ять поем.

Впливові петербурзькі друзі постійно клопоталися про помилування Шевченка. 1 серпня 1857 р. надійшов офіційний наказ про звільнення. Півроку Шевченко мусив жити в Нижньому Новгороді, самовіддано працює, а в березні 1858 р. повертається до Петербурга, де за ним встановлюють суворий поліцейний нагляд. Перебуваючи в столиці, митець увесь час рвався в Україну, але начальство не давало офіційного дозволу на цю поїздку. Лише наприкінці травня 1859 р. дозвіл було одержано.

Їдучи через всю Україну, Тарас Григорович відвідував давніх друзів. Зокрема, в Переяславі гостював у лікаря А.Козачковського, далі побував у Прохорівці, в маєтку М.Максимовича.

Читець. ПРО МОГИЛУ БІЛЯ ШЕВЧЕНКОВОГО ДУБА

Недалеко від старого-престарого гіллястого дуба на Михайловій горі, під яким частенько відпочивав Тарас Григорович Шевченко, коли бував у маєтку Максимовича, росте собі чималий сучкуватий дубок.

Під тим дубком лежить ледве-ледве примітна довгаста могилка. Про неї здавна переказують старі люди сумну історію.

Колись за два чи за три роки до кінця кріпаччини розмовляв Шевченко з Максимовичем про волю. Тарас Григорович говорив йому, що люд повинен стати вільним і від панів, і від панщини. Цю розмову підслухала служниця Максимовича — та й почала потай та пошепки переказувати кріпакам сусіднього пана про волю. Той пан про це довідався і оскаженів, як звір. Не питаючись Максимовича, схопив ту бідолашну дівчину та й почав їй «давати волі». Постьобали сердешну мало не до смерті, а після того ще й погрожували. Не стерпіла вона знущання та й наложила на себе руки. Пішла з мотузкою до сучкуватого дуба та там і повісилась. Так її під тим дубом і закопали, не звелівши ховати на кладовищі.

Отаке розказують про цю могилу.

Від П.П.Яновенка,
с. Прохорівка.

Екскурсовод. З маєтку Максимовича переїхав човном на правий берег Дніпра, відвідав село Пекарі й Канів.

Читець. ВІН ПРИХОДИВ ДО ЛЮДЕЙ З КНИЖКАМИ

Питаєте, чи був Тарас у Пекарях? Та старі люди переказували, що бував частенько. Він приятелював з пекарівським дідом Опанасом. У діда Опанаса баба була – грім, а не баба. Та злюща – страшне. Вона, казали старі, ото як вглядить Тараса і свого діда „веселенькими”, то по потилиці обом перепадає. Я пам’ятаю, ще моя баба співала пісню про Тараса і діда Опанаса:

Пішов дід Опанас
По горілку для нас,
Зачепився за пень
Та й просидів цілий день.
Прийшла баба, відчепила
І потилицю набила.
– Іди, вражий сину, додому
Та й не кажи нікому,
Що я тебе била.

А вже ж цю пісню, кажуть, то склав Тарас. Веселий був, кажуть, людяний. Завжди приходив до людей з піснями і ото аж там, на тому боці потоку, там густий очерет ріс, було, читає. Свої пісні читав та все про волю говорив, про бідних людей, а панів кляв. Такий був чоловік, що є що згадувати. У всіх людей його портрети є.

Від У.Г.Нагорного, 1880р.н.,
с.Пекарі Канівського р-ну.

Екскурсовод. Мальовнича місцевість йому дуже сподобалася. Він намалював краєвид «Коло Канева» і вирішив придбати тут над Дніпром ділянку землі, щоб оселитися назавжди, побудувати хату, одружитися і дожити віку у спокої та творчій праці.

Читець. ШЕВЧЕНКО В СЕЛІ ПЕКАРЯХ

Розказував мені батько, що Тарас Шевченко часто перебував у с. Пекарях. Ходив у свиті, солом'яному брилі. Ходив він завжди з товаришем Грицем; кажуть, що він був художник. Так їх і називали: Тарас і Гриць. Було хто питається:

— Хто то йде?

— А то йде, кажуть, Тарас і Гриць. Це той Тарас, що про волю розказує.

Тарас багато в нашому селі і за селом малював. Раз він іде селом, а по дорозі бігають діти; він схопив за руку маленького хлопчика, мого батька, і повів під грушу, де жили і тепер живуть Шпильові, поставив на горбку і звелів узятися рукою за гилку і почав малювати.

Батько казав: я не хотів стояти, то Тарас Шевченко наклав переді мною стовпчик шажків і сказав:

— Як будеш стояти, доки я тебе змалюю, то віддам усі гроші. Батько казав, що він стояв, доки його не змалював Шевченко. А як змалював, то обіцяні гроші віддав батькові.

Від Т.Г.Грищенка, 44 роки,
с. Пекарі, Канівського р-ну.

Екскурсовод. Хотів одружитися з Ликерією Полусмак. Але не судилося. Зненацька наречені порвали стосунки. Про причину їхнього розриву достеменно не відомо. Відомо лише, що коли вирости діти, залишила остогидлий Петербург і оселилася в Каневі.

Читець. ЛИКЕРІЯ ІВАНІВНА ПОЛУСМАКОВА

Я була знайома з доктором Ступніковим. Він жив у городі Каневі, де тепер поліклініка. Часто я до нього заходила, як бувала в городі. Там бувала і Ликерія Івановна. Я її спочатку не знала. Раз я й питаю дохтора:

— Що це у вас за пані?

А він мені каже:

— Це колишня наречена Тараса Шевченка.

Розказувала вона мені, що вона ходить по панах як наймичка, пособляє їм у роботі: то платочки порубить, то наволочки пошиє, то ще щось допоможе, аби в кускові хліба не відмовили. Так і жила.

В дохтора Ступнікова вона жила по тижню. Дохтор її дуже поважав.

Було каже:

— Вона мені, як рідна сестра. І поговорить, і порадиться з нею можна.

Ступнікову було тоді вже годів шістдесят, а Ликерії приблизно год із вісімдесят. Ликерія була вже дуже стара. Сива-сива. Кругловида, гарна була собою.

Ликерія було часто ходить на могилу Шевченка та й плаче.

Роду в неї не було, сирота була, весь вік ходила по наймах і все тужила за Тарасом. Так і вмерла. Похоронили її в Каневі.

Від колгоспниці О.Й.Батанич,

72р.,

с.Межиріч Канівського р-ну.

Екскурсовод. Останні місяці життя поета були дуже тяжкими й тривожними. З осені 1860 р. з'явився біль у грудях; захворювання серця спричинило водянку. Від початку 1861 р. Шевченко вже не виходив з кімнати. А 10 березня замовк уже навіки. Через три дні після смерті Тараса Григоровича відбувся похорон на Смоленському цвинтарі у Петербурзі. Шевченкові друзі одразу почали клопотатися про дозвіл перепоховати його в Україні. Тільки наприкінці квітня було одержано позитивну відповідь. Поховати великого сина України було вирішено за його «Заповітом» – під Каневом, на високій горі, що звалася

Чернечою, – біля того місця, яке облюбував і де хотів «поставить хату і кімнату». Сталося це 22 травня 1861 р.

Читець. ПОХОРОН ШЕВЧЕНКА

Так, так, сину, правду кажеш про Тараса. То ж ви усе з писань берете та з оцих картинок, що на стінах висять, бо ви ж люди письменні. А я хоч і не учена, а розкажу про Тараса те, що я своїми глазами бачила, як його хоронили.

Давно це було, а як сьогодні помню, коли труну Тараса з Канева везли на гору.

Винесли його з собору, а кругом миру, миру — ніде і ногою ступнути. Поставили труну на віз, уквітчаний вінками, квітами та клечанням, і повезли потихеньку по канівських горах та лісах, що від Хмільної, бо там не так круто було, як од Дніпра. Обвозили аж ген поза ярами та кручами.

Як тепер помню — віз самі люди везли, а я з дівчатами підпихала воза аж до самої Чернечої гори.

Часто ставали одпочивати та попереду ліс вирубувати. І все, куди везли Тараса, дорога була заслана цвітами, травою та зеленими гіллячками.

Як привезли Тараса на гору, ми підвели голови й кругом глянули. А миру! Матінко моя! Такого миру кругом, аж гора стугоніла. Стільки людей я ще зроду не бачила. А плачу та сліз було, що вам до вечора не переказати.

А подарків яких нам тоді надавали: і стрічок, і лент, і хусточок, поясів червоних, різних-разних пам'ятних речей. Я й досі держу хусточку від похорону Шевченка. На смерть її держу. Заказую своїм: як умру, то щоб з нею і поховали мене.

Від 106-літньої бабусі Покивайленко,
в музеї при Держзаповіднику
«Могила Т. Г. Шевченка», м. Канів.

Читець. Над могилою співає щороку 47 соловейків. Кожен соловейко виспівує один рік життя Шевченка.

Від діда з с. Пекарі,
на могилі Т.Г.Шевченка, 1927р.

Екскурсовод. Відтоді Чернеча, або Тарасова, гора стала національною святинєю, куди приїздили й приїздять сотні тисяч і мільйони українців та добрих друзів України поклонитися духовному батькові нашої нації.

Читець. БОЯЛИСЯ ЙОГО ПАНИ

Добре врізалися в мою пам'ять 1913–1916 роки. Дуже почитали тоді Шевченка.

Щодня люди йшли на могилу. А особливо в свята. Пан дивився на це і лаявся: „Ідїть, його там викопувать будуть, а ви цілуватимете”. Але люди плювали на пана і йшли до могили. Там була хата діда Ядловського, сторожа. У хатці був журнал, де записували прибулі. Ми, було, пасемо худобу і бачимо, як до могили наїжджає поліція і ховається в кущах.

Другий день великих свят ми зустрічатъ ходили на Тарасову могилу, співали „Заповіт”, „Думи мої, думи...” і пісні, які любив Тарас Григорович. А в 1914 році, коли на могилу прибуло багато людей з різних місць, то поліція приїхала аж із Києва.

Боялися пани Шевченка і мертвого.

Від Х.С.Литвина, 1900р.н., с.Пекарі

Екскурсовод. Довгий час могилу Кобзаря доглядав І.О.Ядловський.

Читець. ДІД ЯДЛОВСЬКИЙ НА ПОХОРОНІ ШЕВЧЕНКА

Мій дід розказував, що він познайомився з Тарасом Григоровичем Шевченком, коли пас скот на Чернечій горі. Туди Тарас часто приходив писать і малювать, а коли побачив пастушка, мого діда, то з ним розмовляв, і це дідові дуже запало втямку. А коли Тарас умер, везли його хоронити на ту гору. Тоді саме мій дід чоботи шив у хазяїна; то він як почув, що везуть хоронить Тараса Григоровича Шевченка, казав, сам не свій став, бо недавно наче бачив: він писав на тій горі. Покинув чоботарювать і зразу побіг до процесії.

Хазяїн:

— Куди ти? — а він і не оглянувся, побіг.

Так дід тоді цілий день хоронив Шевченка; за це йому хазяїн не дав їсти і не доплатив п'ять копійок за той день. А дід дуже любив Тараса, через те він свою хату біля могили поставив, насажував ліс і сад і п'ятдесят п'ять років, до самої своєї смерті, охороняв Тарасову могилу.

Від М.О.Демченко, 26 р.,
внучки діда І.Ядловського,
м. Канів.

Читець. «МОГИЛИ НЕ ЗОСТАВЛЮ»

Я жила в діда до 1927 року. Тоді екскурсії рідше приїжджали, а коли приїжджали, то я кожен раз носила на гору воду. Важко тоді було носитъ, східців не було. У 1928 і 1929 роках я була в Харкові. Дід написав, щоб я приїхала до нього на поміч. Я приїхала, тут вийшла заміж, так і зосталась жити в Каневі.

Коли дід захворів, я думала його забрать. Та куди, — ніяк не можна було забрать з могили.

Казав: «Умру тут, а Тарасової могили не зоставлю». Дуже дід любив Шевченка, через те він і прожив на могилі більше п'ятидесяти років. Раніше те місце було голе, дерев там не було, а коли докупив Варфоломей землі, тоді дід,

Ядловський Іван Олександрович, насадив садок, ліс попід горою, щоб гора не осувалась.

Тепер там великий ліс, і сад родить.

Від М.О.Демченко.

Записав Д.Кушнарєнко, 1938 р.

Учитель. Доля не шкодувала поетові страждань, але не пожаліла й утіх, що били зі здорового життя.

Найкращий і найцінніший скарб доля дала йому лише по смерті – невмирущу славу й всерозквітаючу радість, яку в мільйонах людських сердець усе наново збуджуватимуть його твори.

2.Творча робота в групах

Учні з допомогою координаторів груп знайомляться із завданням, визначають між собою методи його виконання.

Перша група: дослідити зовнішність Т.Г.Шевченка та його риси характеру з розповідей людей.

(На допомогу вчителєві: людяність, дотепність, гострий розум, ненависть до панів, сміливість, спостережливість, гарний голос)

Друга група: дослідити народну мову, яка існувала за часів Т.Г.Шевченка і порівняти її з сучасною народною мовою.

Третя група: дослідити психологію літературної творчості Т.Г.Шевченка (термін на дошці), прослідкуйте у фольклорних текстах за тим, як письменник збирав матеріал для своєї майбутньої творчої праці.

(На допомогу вчителєві: спостережливість, звертав увагу на зовнішність людей, їх мову, в яких умовах творив на Канівщині (дуб), любив малювати, співати з людьми, записував фольклор з їхніх уст.

Психологія творчості — відносно самостійна галузь наукових досліджень, предметом яких є процес виникнення (творення) художніх цінностей та їх естетичне сприймання. Основні методи П.т. — самоспостереження митців (інтроспекція), аналіз їх записних книжок, рукописів, спостереження за процесами творчості і сприймання, анкетування, експерименти із застосуванням спеціальних приладів, експертні оцінки тощо. У П.т. розглядаються такі етапи (фази) творчого процесу: виникнення творчого задуму, його виношування; втілення творчого задуму, "муки творчості"; обробка, шліфування першого варіанту твору; сприймання реципієнтами різних типів завершеного твору. Особлива увага звертається на проблеми художнього таланту та його вчасного діагностування; природи і ролі інтуїції та уяви; ролі в творчому процесі підсвідомого і свідомого, умов збереження довголітнього творчого потенціалу, причин, що зумовлюють індивідуальну неповторність сприймання художніх творів.)

Пропоную кожній групі обрати одного представника для виконання творчого завдання.

Учні радяться і називають прізвище учня.

3. Завдання на вибір.

1. Написати твір-мініатюру на одну з тем: «Які думки Т.Г.Шевченка близькі моїм ровесникам», «Що я відкрив/відкрила для себе, читаючи Шевченка».
2. Підготувати матеріал для літературного альманаху за темою «Уявне інтерв'ю з Т.Г.Шевченка».
3. Скласти питання для вікторини «З яких творів Шевченка ці рядки».

4. Виконання роботи.

Учні обговорюють завдання в групах, виконують їх, учні творчої групи виконують завдання самостійно, учитель надає необхідну допомогу, дає поради кожній групі, окремим учням.

Учитель. Прошу закінчити ваші дослідження і поділитися набутими знаннями з однокласниками. Після представлення повідомлень групами можна поставити питання щодо сказаного або додати свою інформацію.

5. Перевірка роботи груп.

6.Звіти творчої лабораторії.

(Учні зачитують виконані завдання: твори-мініатюри, уявні інтерв'ю).

7. Вікторина.

Учитель. Ми сьогодні так плідно попрацювали, що можна, маючи такі знання, брати участь у конкурсах ерудитів. Я пропоную для всіх літературну вікторину «З яких творів Шевченка ці рядки». Друзі, кожен з вас має переконатись, чи добре він знає творчість Т.Г.Шевченка.

Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!

Хто тебе не мучив? Якби розкажуть

Про якого-небудь одного магната

Історію-правду, то перелякать

Саме б пекло можна.

(«Іржавець».)

Кати знущаються над нами,

А правда наша п'яна спить.

Коли вона прокинеться?

(«Кавказ».)

А тюрем! А люду!.. Що й лічить!

Од молдованина до фіна

На всіх язиках все мовчить,

Бо благоденствує!

(«Кавказ».)

Кругом неправда і неволя,

Народ замучений мовчить.
І на апостольським престолі
Чернець годований сидить.
(«Єретик».)

За горами гори, хмарою повиті,
Засіяні горем, кровію политі.
(«Кавказ».)

Розкуються незабаром
Заковані люди.
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!
(«І мертвим, і живим...».)

Оживуть степи, озера
І не верстовії,
А вольнії, широкії
Скрізь шляхи святії
Простеляться: і не найдуть
Шляхів тих владики.
(«Ісаія. Глава 35».)

І на оновленій землі
Врага не буде супостата.
А буде син, і буде мати,
І будуть люди на землі.
(«І Архімед, і Галілей...».)

І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.
(«Заповіт».)

IV. Підбиття підсумків уроку. Оцінювання навчальної діяльності учнів.

Учитель. Друзі, мені приємно відзначити роботу всіх учнів на уроці найвищими балами. Це свідчить про те, що всі зацікавилися постаттю Т.Г.Шевченка, який постає перед нами не захмарним образом, а звичайною людиною, людиною не байдужою до світу людського. Сподіваюсь, що знайдуться учні, які самостійно продовжать знайомство із спадщиною Великого Кобзаря. А на закінчення уроку подарунком для всіх вас буде пісня на слова Т.Г.Шевченка “Садок вишневий коло хати” у виконанні наших гостей, учасників шкільного ансамблю.

Фрагменти використання теми «Шевченко у фольклорі» на уроках рідної мови

Як елементи краєзнавства ввести в урок? Зрозуміло, тут не може бути якогось шаблону, єдиної методики використання.

Адже літературне краєзнавство допомагає наблизити письменника до учнів-читачів, збагачує їхні чуттєвий досвід. Цікаві факти з біографії письменника, його автограф (або його рідних) – все це допоможе краще зрозуміти той чи інший твір чи самого автора. Шукає учитель, шукають учні, всі разом захоплюються мистецтвом слова, новими знахідками і відкриттями.

Колись у місті Шартр будували собор. Якось трьох тачкарів, що виконували однакову роботу — возили камінь на будівництво, запитали: «Що ви робите?»

Перший робітник глянув сердито на того, хто запитував, і роздратовано відповів:

– Тобі що, повилазило? Не бачиш — тягаю каміння.

Другий сказав:

– Що я роблю? Заробляю на шмат хліба для своєї родини.

А третій розігнувся, витер спітніле чоло і з гордістю відповів:

– Будує Шартрський собор.

Цих тачкарів нагадуємо й ми, вчителі: заробляємо на хліб для своєї родини, робота виснажує, інколи хочеться все покинути. Та варто бачити вищий результат, власну особливу роль.

І в цьому мистецтві словеснику належить особлива роль. Адже література — це такий предмет, який передбачає не тільки роботу розуму, але й душі.

Використання краєзнавчого матеріалу — справа складна, вимагає додаткових зусиль і часу. Важливою дидактичною вимогою є увага до здатності учнів спостерегти цікаве, обґрунтувати власний вибір, скласти про нього власну думку, переконливо викласти міркування.

Про рідне село чи місто, його минуле й сучасне діти мають певне уявлення, а от пропозиції учителя щодо тем, які потребують додаткового дослідження, можуть активізувати увагу учнів. Це спонукає до знайомства з людьми, розпитувань, фіксації спогадів.

Інтерес до літературно-краєзнавчої роботи, як і до навчання взагалі, залежить від того, як вона впливає на емоції дитини.

Підбираючи твори, слід надавати перевагу таким, що викликають оптимізм, породжують віру в добро, справедливість, красу, посилюють життєвість літератури, виховують любов до України, до рідної землі, мови, історії, звичаїв і традицій. Такі уроки «дають учителям велику можливість для

творчого самовираження і пошуку, цікаві для учнів, сприяють розвитку їх мислення, мовлення, розвивають навички, спонукають до творчості».

Зважаючи на обмаль часу для уроків літератури рідного краю, учитель має можливість пропагувати кращі твори і на уроках мови.

Тексти з літератури рідного краю використовуємо *для списування, для навчальних, попереджувальних диктантів, диктантів інформаційної дії* (з'ясування лексичного значення незрозумілих слів), що дає можливість підвищувати грамотність. Наприклад:

СМІЛИВА ШЕВЧЕНКОВА ПРОЗОРЛИВІСТЬ

За переказами, був у житті Шевченка такий випадок.

Одного разу він влаштував вінчання молодих. Братися батьки їм заборонили. Молодий був бідним гусаром, а молода – дочкою багатого князя. Гусар поділився своїм горем з Тарасом, сказавши, що батько княжни не бажає віддати своєї дочки за нього. Шевченко вирішив допомогти хлопцеві. Він пішов у церкву, домовився з попом і повернувся до молодих, які вже чекали Тараса Григоровича у його квартирі. Вони швиденько зібралися і поїхали до церкви. В цей час в церкві не було ні дружок, ні бояр. Довелось під час вінчання Шевченку тримати вінець над головою молодого, а кучеру – над головою княжни. Після вінчання Тарас сказав кучеру: „Ти держав вінець над головою княжни, а внук твій держатиме меч над головою цариці”.

Пройшло не одне десятиріччя. І от настав незабутній 1917 рік. Онук кучера справді брав участь у революції 1917 року. Здійснились пророчі слова Тараса Григоровича Шевченка.

Можна ці тексти використати *для тренувальних вправ, орфографічних хвилинок*. Наприклад:

— поставити замість крапок, де треба, пропущені букви, розкрити дужки.

(Над) могилою співає (що)року 47 соловейків. Кож..н соловейко виспівує один рік жи..я Ш..вченка.

— укажіть головні члени речення, спосіб їх вираження.

ШЕВЧЕНКА ПЕРЕСЛІДУВАЛИ ПАНИ-ПОЛЯКИ

Говорила мені свекруха, що тут по Межирічі колись ховався Тарас Шевченко. Ховався в яру, в Злотниковому врочищі, бо за ним тоді ганялися пани-поляки.

Жила моя свекруха 86 років, а померла год 30 тому. Вона Тараса сама бачила. Фамілія свекрухи була Дудченко Гапка.

- випишіть речення з однорідними членами.

Шевченко заходив до баби Дяченко в село Пекарі, і в неї переховував свої книжки. А ляхи, які слідкували за Шевченком, про це узнали, що він дружить з цією бабою і в неї ховає книжки і бумагаи.

Раз баба пішла по воду, а ляхи зайшли в хату і давай у діда розпитувать про Шевченка та про його книжки і бумагаи. Дід був неписьменний, витяг з скрині і оддав їм одну книжку.

Баба повернулась з відрами, бачить — пішли від їхнього двору ляхи, що слідять за Шевченком, і книжку понесли. Баба поставила відра та з коромислом за ними, та давай їх коромислом бить. Відняла в них книжку. А їх погнала у потік.

Шевченко на оце геройство склав віршик:

Била ляхів, біла,
Добре їм дала.
Ще й у потік вкинула,
«Кобзар» відняла...

- поясніть розділові знаки при діалозі.

Розказувала мені моя баба, що Шевченко жив у неї. А його шукали поляки, то він переодягався. Надіне, кажуть, свитку, поясом підперезеться, шапку надіне дідову і ходить так.

А раз іде вулицею, коли назустріч йому ляхи і питаються:

— Де тут живе Шевченко?

— Тут, — каже, — в Пекарях Шевченка немає.

Та його в селянській одежі не впізнавали. А він мило ходив по селу і розказував селянам про волю.

Використовуємо краєзнавчий матеріал і *для створення вправ із ключем*. Так, повторивши прислівник, учитель може перевірити рівень засвоєних умінь і навичок написання прислівника. Наголошуємо, що під час виконання вправ із ключем не можна переставляти слова, інакше не складеться з підкреслених букв вислів, афоризм, прислів'я, прізвище чи назва твору. Наприклад, запишіть слова і сполучення слів у три колонки:

- а) прислівники разом;
- б) прислівникові сполучення окремо;
- в) прислівники через дефіс.

(До)гурту, (по)своєму, (аби)то, (за)видна, (на)радість, (до)обіду, (на)мить, коли(не)коли, (в)нагороду, (над)силу, (в)міру, (по)арабськи.

Ключ: підкресліть третю букву в кожному слові. Із цих букв прочитаєте назву легенди про Шевченка («В громаді сила»).

Вправа матиме такий вигляд:

Завидна	до гурту	по-своєму
	на радість	аби-то

до обіду	коли-не-коли
на мить	по-арабськи
в нагороду	
над силу	
в міру	

Реалізуючи комунікативну лінію програми, яка складається із цілої системи понять та практичних умінь і навичок в усіх видах мовленнєвої діяльності, перевірити сформованість діалогічного мовлення можна і таким чином: учитель пропонує двом учням протягом визначеного часу підготувати діалог за збіркою, окремим твором (або полілог чи монолог). Таких творів може бути кілька, отож, і кілька варіантів діалогів.

Складаючи діалог, учні демонструють рівень мовленнєвої культури, виявляють готовність уважно і доброзичливо вислухати співрозмовника, тобто, вчаться спілкуватися. А ще багато цікавого і пізнавального дізнаються про життя і творчість письменника.

Таким чином, використання краєзнавчого матеріалу можливе на всіх етапах уроку, під час вивчення найрізноманітніших тем. Але воно повинно бути завжди педагогічно доцільним, строго підпорядкованим засвоєнню програмового матеріалу і продуманим з методичного погляду.

Використана література

Беляшевський Н. Рассказы крестьян с. Пекарей о Т.Г.Шевченке // Киевская старина. – 1894. – Февраль.

Берега З. Образ Т.Г.Шевченка в українській народній творчості (Архів Нехорошева С.С. Ленінград, Пушкінський дім) // Вивчаємо Шевченка. Зб. Наукових праць студентів філологічного факультету. – К.: Вид. Київського університету, 1964.

Вінок Кобзареві: Поезія, нариси та оповідання 1861 – 1961. – Черкаське обласне книжково-газетне видавництво, 1961. – 112с.

Дорошевич О. Шевченко в селянських переказах // Життя і революція. – 1929. – Кн. III.

Збірник праць двадцять четвертої наукової шевченківської конференції. – К.: Наукова думка, 1982. – 324 с.

Кушнарєнко Д. Тарас Шевченко і наш край. Історико-краєзнавчий нарис. – Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД, 1998.

Назарєнко М.Й. Поховання на могилі (Шевченко, якого знали). – К.: Вид. «Сварог», 2006. – 688 с.

Народ і Шевченко. Легенди, перекази, пісні та інші твори про великого Кобзаря / Упор. П.Гонтарєнко, Д.Кухарєнко, М.Родіна. – К.: Вид. АН УРСР, 1940 (Посилання на це видання як на Збірник – 1940 і Збірник – 1963)

Народ про Шевченка / Упорядник Ф.Лавров. – К.: Вид. АН УРСР, 1961. – 86 с.

Орли і ворони. / Записав на Канівщині І.Лисєнко // Зміна. – 1961. – №3.

Пахарєнко В.І. Українська література: Підручник для 9-го кл. Загальноосвітн. навч. закл. К.: Генеза, 2004. – 392 с.

Пушкін, Шевченко, Горький в народних переказах. Записав Д.Косарик. – Х.: Мистецтво, 1937.

Тарахан-Берега З. Святиня. Науково історичний літопис Тарасової Гори. – К.: Родовід, 1998.

Український фольклор. – Кн. 1. – К.: Мистецтво, 1939.

Шевченко в народній творчості. / Упор. Д.Кушнарєнко, П.Гонтарєнко, М.Родіна. – Вид. АН УРСР, 1940. – 192 с.

Для нотаток

Для нотаток